

Studeren met succes

Vijf succesvolle projecten rond Begeleid Leren

voor

studenten met psychische beperkingen

Charlotte de Wolff

Lies Korevaar

Annemarie Zijlstra

Bianca Alferink

Eddy Hofman

Lectoraat Rehabilitatie

Hanzehogeschool Groningen

Studeren met succes

Vijf succesvolle projecten rond Begeleid Leren voor studenten met psychische beperkingen

Charlotte de Wolff

Lies Korevaar

Annemarie Zijlstra

Bianca Alferink

Eddy Hofman

*Lectoraat Rehabilitatie van de
Hanzehogeschool Groningen*

HG

Groningen

2009

Druk: CV de Volharding UA, Groningen

Copyright © 2009 Hanzehogeschool Groningen / Lectoraat Rehabilitatie

Correspondentie: c.j.de.wolff@pl.hanze.nl

e.l.korevaar@pl.hanze.nl

CIP-GEGEVENS, KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Wolff, C.J. de

Studeren met succes. Vijf succesvolle projecten rond Begeleid Leren voor studenten met psychische beperkingen / Wolff, C.J. de, L. Korevaar, A. Zijlstra, B. Alferink, E. Hofman – Groningen: Hanzehogeschool Groningen / Lectoraat Rehabilitatie, Promens Care / RIBW Drenthe, RIBW Oost-Veluwe en Lentis.

ISBN: 978-90-5303-113-1

NUR 740

Trefw.: Begeleid leren, rehabilitatie, psychiatrie, volwasseneneducatie, beroepsonderwijs

INHOUD

Voorwoord

Samenvatting

	Pag.
Hoofdstuk 1: Inleiding en onderzoeksopzet	1
1.1 Relevantie	1
1.2 Probleemstelling	2
1.3 Opzet	3
Hoofdstuk 2: Begeleid leren: de stand van zaken	7
2.1 Uitgangspunten en verschijningsvormen	7
2.2 Implementatie en organisatie: kritische succesfactoren	10
2.3 Inhoudelijke vormgeving: kritische succesfactoren	15
2.4 Effectiviteit	18
Hoofdstuk 3: Begeleid leren in Eindhoven	21
Hoofdstuk 4: Begeleid leren in Amsterdam	29
Hoofdstuk 5: Begeleid leren in Rotterdam	39
Hoofdstuk 6: Begeleid leren in Apeldoorn en Deventer	49
Hoofdstuk 7: Begeleid leren in Heerlen	57

Hoofdstuk 8: De vijf praktijken in vogelvlucht	63
8.1 Vormgeving	63
8.2 Implementatie	65
Hoofdstuk 9: Kansen en bedreigingen	71
9.1 Tien kritische factoren	72
9.2 Kritische factoren in de literatuur	79
9.3 Tot slot	80
Literatuur	81
Auteurs	83

Bijlagen:

Bijlage 1	Projecten en adressen	84
Bijlage 2	Lijst met afkortingen	85

Voorwoord

In dit eindrapport wordt verslag gedaan van het onderzoek naar vijf *good practices* op het gebied van Begeleid Leren voor mensen met psychiatrische problematiek in Nederland. Onder Begeleid Leren wordt verstaan: het begeleiden van mensen met psychiatrische problematiek bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een *reguliere* opleiding. Sinds de start van het eerste Begeleid Leren-programma in Rotterdam in 1999, zijn er in diverse regio's en steden in Nederland andere Begeleid Leren-programma's gestart.

Om de verdere ontwikkeling en implementatie van Begeleid Leren-programma's te ondersteunen heeft het Lectoraat Rehabilitatie van de Hanzehogeschool Groningen, in samenwerking met medewerkers van drie GGz-organisaties, een onderzoek uitgevoerd naar vijf *good practices*. Deze organisaties zijn ProMens Care/RIBW Drenthe, RIBW Oost-Veluwe en Lentis, Groningen.

De vijf onderzochte programma's bieden inzicht in de bevorderende factoren voor het initiëren, opzetten en uitvoeren van een Begeleid Leren-programma. De uitkomsten van dit onderzoeken moeten uiteindelijk leiden naar een *toolkit* met daarin richtlijnen en handvatten voor de implementatie van een Begeleid Leren-programma. Voor onderzoek naar de effecten van Begeleid Leren-programma's is het noodzakelijk dat Begeleid Leren-programma's goed worden geïmplementeerd en modelgetrouw werken.

Het onderzoek past in een traditie van onderzoeks- en innovatieprojecten die het Lectoraat Rehabilitatie sinds 2003 heeft uitgevoerd op het gebied van Begeleid Leren. De betreffende projecten omvatten onder andere een promotieonderzoek naar de ervaringen en resultaten van het eerste Begeleid Leren-programma in Nederland, een innovatieproject voor het ontwikkelen van ondersteunende diensten en producten, een onderzoek naar studeren met autisme in het hoger onderwijs, en de website www.begeleidleren.nl, waarop informatie is te vinden over het (gaan) studeren met een psychiatrische beperking.

Mijn dank gaat uit naar alle medewerkers van het onderzoeksproject, te weten Charlotte de Wolff, Annemarie Zijlstra, Bianca Alferink en Jopie Palmen (student verpleegkunde) voor de goede en prettige samenwerking.

Tevens gaat mijn hartelijke dank uit naar de medewerkers en deelnemers van de vijf Begeleid Leren-programma's voor hun medewerking aan het onderzoek. Zonder hen had het onderzoek niet kunnen worden uitgevoerd.

Lies Korevaar

Lector Rehabilitatie

Samenvatting

Doelstelling en opzet van het onderzoek

Vanaf 1999 wordt op steeds meer ROC's begeleiding van studenten met een psychische beperking aangeboden volgens het Begeleid Leren-model. Onder Begeleid Leren wordt verstaan: het begeleiden van mensen met psychiatrische problematiek bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een *reguliere* opleiding. Het model is in de jaren tachtig ontwikkeld in de Verenigde Staten. Implementatie van Begeleid Leren vereist een goede samenwerking tussen ROC's en GGz-instellingen. Om ROC's en GGz-instellingen handreikingen te doen bij het implementeren van een Begeleid Leren-programma, is een "good practice"- onderzoek uitgevoerd onder vijf goedlopende Begeleid Leren-praktijken. Er zijn interviews gehouden met ROC- en GGz-medewerkers en studenten waarin aandacht werd besteed aan de vormgeving van Begeleid Leren, de plannen voor de toekomst en de kansen en bedreigingen.

Vormgeving

Uit het onderzoek komt naar voren dat de vijf praktijken op uiteenlopende manieren vorm hebben gegeven aan Begeleid Leren. Hoewel de Individuele Rehabilitatiebenadering voorop staat, zijn er accent-verschillen in de doelstelling van de begeleiding. De ene keer sluiten de doelstellingen vooral aan bij de cultuur binnen de geestelijke gezondheidszorg ("studenten helpen hun doelen te bereiken"), de andere keer heeft juist de onderwijscultuur haar stempel op de doelstelling gedrukt ("studenten hun diploma laten behalen"). Daarnaast bestaan er verschillen in het activiteitenaanbod (gericht op twee of meer onderdelen uit het verkennen-kiezen-verkrijgen-behouden-model), de gekozen vorm van begeleiding (individueel, groepsgericht of klassikaal), de omvang van het project (variërend van 20 tot 150 deelnemers per jaar), de looptijd (tussen de één en vier jaar) en de wijze van financiering. Wel hebben alle vijf locaties in principe gekozen voor een Begeleid Leren-model met interne ondersteuning: studenten maken deel uit van een gewone, reguliere onderwijsgroep en krijgen extra begeleiding van medewerkers van de opleiding of van GGz-medewerkers die daarvoor speciaal naar de opleiding komen.

Implementatie

De vijf locaties hebben drie stappen gevolgd bij het implementeren van Begeleid

Leren:

1. Het organiseren van de stakeholders;
2. Het organiseren van voorlichtingsprogramma's en het vaststellen van de benodigde hulpbronnen ("resource-assessment");
3. Het vaststellen van knelpunten en behoeften ("needs-assessment").

Het is voor de locaties vijf tot negen jaar geleden dat het project werd geïmplementeerd. Op het moment van onderzoek zijn de projecten structureel verankerd in het onderwijsaanbod van het ROC of zijn ze de mogelijkheden daarvoor aan het verkennen. Een belangrijk knelpunt daarbij is de financiering. Geen enkele praktijk is er tot nu toe in geslaagd om structurele financiering te krijgen.

Kritische factoren

Op basis van opvattingen van geïnterviewde medewerkers en de INK-criteria voor goed projectmanagement is een tiental kritische factoren voor het welslagen van Begeleid Leren-projecten opgesteld, bestaande uit acht succesfactoren en twee risico-factoren.

De succesfactoren:

1. IRB-methodiek als verbindende schakel
2. Bundeling van GGz en ROC-expertise in de uitvoering
3. IRB-scholing van medewerkers
4. Betrokkenheid van uitvoerenden en management
5. Korte lijnen, informele contacten en beleefde kleinschaligheid
6. Leervermogen van de organisatie
7. Toelatingsbeleid
8. Maatwerk

De risicofactoren:

1. Financiering
2. Instroommoment in de opleiding

Tot slot

Begeleid Leren is een begeleidingsmodel waarbij de individuele rehabilitatiebenadering is toegepast op het levensterrein “leren”. De begeleiding stopt wanneer studenten hun diploma behalen. Hun zoektocht naar een baan moet dan meestal nog beginnen. Voor afgestudeerde studenten met ernstige psychische beperkingen is het geen sinecure om dit zonder begeleiding voor elkaar te krijgen. Opvallend is dat geen van de “good practices” tot nu toe geprobeerd heeft om Begeleid Leren in verband te brengen met het levensterrein “werken”. Een logische vervolgstap is dan ook het Begeleid Leren-model uit te breiden met een fase “toeleiding naar arbeid”.

Hoofdstuk 1: Inleiding en onderzoeksopzet

1.1 Relevantie

Het komt vaak voor dat jongeren psychische problemen krijgen tijdens hun adolescentie. Soms resulteert dit in ernstige psychische beperkingen die het moeilijk maken om een opleiding te beginnen of af te maken. Uiteindelijk kan dit leiden tot schooluitval. De aanwezigheid van goede begeleiding op school is voor deze jongeren cruciaal. Het helpt schooluitval te voorkomen. Bovendien verlaagt het de drempel om weer met school of een opleiding te beginnen voor jongeren die tijdelijk genoodzaakt zijn geweest om de studie te staken (Korevaar & Bassant, 2008).

Door een aantal maatschappelijke ontwikkelingen wordt het belang van goede begeleiding door steeds meer partijen onderkend. In de eerste plaats vanwege de urgentie om voortijdig schoolverlaten tegen te gaan. Psychiatrische problematiek is een belangrijke reden voor voortijdig schoolverlaten (Van Tilborg & Van Es, 2003). Uit een screeningsonderzoek van het Verwey-Jonker-instituut komt naar voren dat 5 á 6 procent van de studenten in het hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (wo) psychische klachten ondervindt (Plemper, 2005). In totaal zijn dit 23.000 tot 29.000 studenten die potentieel kunnen uitvallen, de studenten in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) nog niet eens meegerekend. Gerichtte aandacht voor deze groep studenten zou dus een substantieel preventief effect kunnen hebben op voortijdig schoolverlaten. Een andere ontwikkeling die duidelijk maakt dat het belangrijk is om studenten met een beperking goed te begeleiden, is de sterke toename van het aantal Wajong-gerechtigden. De sociaal economische raad (SER) heeft geadviseerd om de groei van het aantal Wajong-gerechtigden tegen te gaan door middel van onder andere een sterkere oriëntatie op onderwijs en arbeid. Onderwijsinstellingen zouden bijvoorbeeld in hun beleids- en actieplannen expliciet maatregelen moeten opnemen om er voor te zorgen dat het onderwijs beter is toegesneden op mensen met een lichamelijke of psychische handicap (SER, 2007).

Al met al raken beleidsmakers én onderwijsinstellingen er steeds meer van doordrongen dat het wenselijk is om de positie van studenten met een fysieke of psychiatrische problematiek te versterken. Dit wordt nog eens extra onderstreept door de in 2003 van kracht geworden "Wet op de Gelijke behandeling op basis van een chronische ziekte of handicap", die stelt dat deze mensen recht hebben op doeltreffende aanpassingen die nodig zijn om volwaardig in de maatschappij te functioneren. Deze Wet is onder andere van toepassing op het regulier onderwijs (mbo, hbo, wo). Er bestaan in het beroepsonderwijs verscheidene instanties om studenten met een fysieke of psychische handicap te ondersteunen, zoals het landelijke Expertise centrum Handicap en Studie in het hbo en de Steunpunten Studie en Handicap die zijn voortgekomen uit het Expertise Beroepsopleidingen Gehandicapten (EBG-)project in het mbo. De meeste aandacht in deze projecten gaat echter uit naar studenten met fysieke beperkingen. Mensen met lichte psychische problematiek worden doorgaans verwezen naar studentenpsychologen; mensen met een zwaardere problematiek naar de geestelijke gezondheidszorg (GGz) (Korevaar, 2005).

Een programma dat de laatste tien jaar door steeds meer regionale opleidingscentra (ROC's) gebruikt wordt voor begeleiding van studenten met een psychische beperking is het Begeleid Leren-programma. Onder Begeleid Leren wordt verstaan het begeleiden van mensen met psychiatrische problematiek bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere studie. Het programma is van oorsprong afkomstig uit de Verenigde Staten en is geënt op de Individuele Rehabilitatiebenadering. Het eerste project rond Begeleid Leren is in 1999 gestart in Rotterdam.

Begeleid Leren is tot nu toe in Nederland alleen toegepast in het mbo, in een tiental regio's. De ervaringen met Begeleid Leren projecten zijn in het algemeen positief. Sommige projecten worden echter na een korte aanloopperiode stopgezet, veelal vanwege organisatorische en financiële belemmeringen.

1.2 Probleemstelling

De laatste tien jaar is er op ROC's steeds meer belangstelling voor Begeleid Leren-programma's om studenten met een psychische beperking te begeleiden. Om de ontwikkeling van Begeleid Leren in het mbo te faciliteren, wil het Lectoraat Rehabilitatie van de Hanzehogeschool Groningen een Implementatietoolkit Begeleid Leren ontwikkelen. De implementatietoolkit is bestemd voor ROC's, GGz-instellingen en andere relevante partijen die (potentiële) studenten willen helpen bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere studie. Voor de ontwikkeling van de implementatietoolkit Begeleid Leren is het wenselijk om meer zicht te krijgen op de organisatorische randvoorwaarden en de werkzame elementen van dit programma. Om deze reden is in dit onderzoek een vijftal good practices bestudeerd.

Het onderzoek wil antwoorden geven op de volgende vraag: wat zijn de kritische succesfactoren van Begeleid Leren-programma's? De succesfactoren worden onderverdeeld in twee soorten: organisatorische randvoorwaarden en inhoudelijke vormgeving.

1.3 Opzet

Het onderzoek heeft bestaan uit twee onderdelen: een literatuurstudie en een "good practice"- onderzoek. De literatuurstudie heeft een eerste beeld gegeven van de succesfactoren rond de implementatie van Begeleid Leren. Op basis van de literatuurstudie is een conceptueel kader ontwikkeld van waaruit de "good practices" zijn bestudeerd. In onderstaande figuur is dit kader samengevat. Het conceptuele kader fungeerde als leidraad in gesprekken met medewerkers van de bezochte "good practices".

Vervolgens is een selectie gemaakt van vijf "good practices". Daarbij zijn de volgende criteria gehanteerd:

1. Het project wordt een "Begeleid Leren"-project genoemd en richt zich expliciet op (potentiële) studerenden met psychische beperkingen;
2. Er moet in het project sprake zijn van een samenhangend activiteitsaanbod rond het kiezen, verkrijgen en behouden van een opleiding;
3. Het project moet ingebed zijn in een reguliere onderwijsomgeving;
4. De activiteiten moeten al minimaal 1 jaar aangeboden worden.

Figuur 1 Conceptueel Kader voor "good practice"- onderzoek naar Begeleid Leren

Organisatie (Maton, in Mowbray et al, 2003)				
Instrumentele omgeving (hulpbronnen)		Structurele omgeving (verdeling van verantwoordelijkheid)		
Relationele omgeving (kwaliteit van relaties)		Culturele omgeving (visie, normen en gewoonten)		
Inhoudelijke vormgeving				
Verkennen	Kiezen	Verkrijgen	Behouden	Verlaten

Door websites van ROC's te raadplegen zijn zestien locaties opgespoord die activiteiten ontplooiën gericht op de begeleiding van studenten met psychische beperkingen. Vijf van deze projecten voldeden aan de hierboven genoemde criteria: in Rotterdam, Amsterdam, Eindhoven, Heerlen en Apeldoorn/Deventer. Deze locaties zijn benaderd met het verzoek om mee te werken aan het onderzoek. Alle vijf waren daartoe bereid.

Vóór het bezoek aan de locatie is eerst alle relevante documentatie (beleidsstukken, brochures, en andere achtergrondinformatie) bestudeerd. Daarna zijn op de locaties begin 2008 interviews afgenomen met de verantwoordelijke manager van het project, begeleiders van studenten (in dienst van zowel ROC's als GGz-instellingen) en enkele studenten.

De interviews zijn uitgewerkt en voor commentaar voorgelegd aan de geïnterviewde medewerkers. Op basis van de interviews en de beschikbare documentatie is een analyse gemaakt waarin de succesfactoren en belemmeringen van de projecten in kaart zijn gebracht.

Hoofdstuk 2 Begeleid leren: de stand van zaken

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de ervaringen met Begeleid Leren-programma's tot op heden. In paragraaf 2.2 wordt ingegaan op de visie op Begeleid Leren en de verschijningsvormen van Begeleid Leren in de Verenigde Staten en Nederland. Vervolgens worden de kritische succesfactoren beschreven zoals deze in de literatuur naar voren komen, eerst die met betrekking tot de organisatie (paragraaf 2.3) en daarna die met betrekking tot de inhoudelijke vormgeving (paragraaf 2.4). Tot slot wordt in paragraaf 2.5 ingegaan op de effectiviteit van Begeleid Leren.

2.1 Uitgangspunten en verschijningsvormen

Uitgangspunten

Begeleid Leren-programma's bieden mensen met psychiatrische beperkingen begeleiding bij het kiezen, verkrijgen en behouden van regulier onderwijs. Begeleid Leren is afgeleid uit "supported education", een programma dat door het Center for Psychiatric Rehabilitation van de Universiteit van Boston is ontwikkeld en dat is geënt op de Individuele Rehabilitatiebenadering.

De Individuele Rehabilitatiebenadering is geïnspireerd op de psychiatrische rehabilitatiebenadering, de "client-centered-therapie" en sociale leertheorie (Unger, 1998; Korevaar, 2005), en heeft als doel personen met psychiatrische beperkingen vanuit cliëntperspectief te helpen hun zelf gekozen burgerrol weer op te pakken. Die rol kan betrekking hebben op een viertal levensterreinen: wonen, werken, leren en socialiseren. Het begrip "herstel" speelt eveneens een rol. Herstel kan gezien worden als een individueel proces waarin iemand leert leven met de ingrijpende gevolgen van een psychiatrische aandoening en weer zin kan geven aan het leven (Korevaar, 2005). De Rehabilitatiebenadering laat zien dat deelname aan regulier onderwijs kan bijdragen aan herstel en zodoende een impuls kan geven aan persoonlijke groei en zingeving.

De missie van Begeleid Leren is door Anthony et al. (1990) als volgt omschreven:

“Studenten met psychiatrische beperkingen helpen bij het via een reguliere opleiding bereiken van hun leerdoelen, door hen de begeleiding te geven die zij wensen en nodig hebben, zodat zij met succes en tevredenheid kunnen functioneren in de onderwijsomgeving van eigen keuze met zo min mogelijk professionele hulp”.

De onderstreepte begrippen uit deze missie zijn kenmerkend voor de Individuele Rehabilitatiebenadering en weerspiegelen het belang van zelfbepaling, empowerment, respect, individueel maatwerk, flexibiliteit, sociale steun en hoop.

Binnen de geestelijke gezondheidszorg bestaat al langere tijd aandacht voor educatie en leren, bijvoorbeeld in de vorm van dagactiviteiten, cursussen en trainingen voor mensen met (specifieke) psychiatrische problemen. Tot voor kort was het tamelijk ongebruikelijk om mensen met psychiatrische problemen onderwijs in een reguliere setting te laten volgen.

Kiezen-verkrijgen-behouden

De missie van Begeleid Leren is uitgewerkt in het zogenaamde “Kiezen-Verkrijgen-Behouden-model” (Sullivan et al., 1993). Ondersteuning van mensen met psychiatrische beperkingen bij participatie in het reguliere onderwijs heeft betrekking op deze drie fasen. In de fase van het *kiezen* worden (aspirant-)studenten geholpen bij het proces van het stellen van een opleidingsdoel en het maken van een keuze welke opleiding zij willen volgen en waar, wanneer, waarom en hoe zij aan die keuze vorm willen geven. Is eenmaal een opleidingsdoel gesteld, dan wordt nagegaan in hoeverre sociale steun aanwezig is of georganiseerd kan worden. In de fase van het *verkrijgen* wordt de aspirant-student ondersteund bij het toelatingsproces tot de gekozen opleiding. Deze fase kan gepaard gaan met een terugval als gevolg van de grote ervaren veranderingen in de eigen rol en de omgeving. Studenten worden geholpen deze crisis het hoofd te bieden. In de fase van *behouden* heeft ondersteuning vooral als doel de student te ondersteunen bij het naar succes en tevredenheid afronden van de studie van zijn keuze. In de praktijk houdt dit in dat onmisbare vaardigheden en hulpbronnen worden vastgesteld en

ontbrekende benodigde vaardigheden en hulpbronnen verkregen worden. Ook consultatie en voorlichting zijn veel voorkomende activiteiten in deze fase. Korevaar (2005) pleit er voor dit model uit te breiden met een Verkennen- en een Verlaten-module. De *verkennen-fase* wordt aan het begin van het traject geplaatst. Deze fase omvat de oriëntatie op de beroepsopleiding. Uitkomst van de oriëntatie kan zijn dat de potentiële deelnemer (nog) niet toe is aan een reguliere opleiding en zich op andere soorten opleidingen gaat oriënteren of op andere levensterreinen zoals wonen of werken. De *verlaten-module* wordt doorlopen wanneer iemand (eventueel tijdelijk) het project verlaat. Hierin staat evaluatie van het Begeleid Lerenproject centraal en worden terugkeeropties besproken.

In navolging van het eerste “Supported Education”-project in Boston zijn ook elders in de Verenigde Staten en in Canada van dit soort projecten gestart. Het meest omvangrijke project is het Michigan Supported Education Research Project (Collins et al, 1998), waarin gedurende twee semesters circa 400 deelnemers zijn begeleid. De programma's worden alle gekenmerkt door de uitgangspunten die hierboven omschreven zijn. Wel zijn er verschillen in vormgeving (zie paragraaf 2.5).

Begeleid Leren in Nederland

In vergelijking tot de Verenigde Staten is Begeleid Leren in Nederland van recentere datum. In 1998 is het eerste Begeleid Leren-project in Nederland gestart. Initiatiefnemers waren de Stichting Rehabilitatie '92, ROC Zadkine en het Trimbos-instituut (Korevaar, 2001). Het Begeleid Leren-project in Rotterdam is uitvoerig geëvalueerd (Korevaar, 2005). Dit eerste project heeft brede navolging gekregen. In de periode van 2001 tot 2003 is door GGz Nederland, het CINOP en het Trimbos-instituut een pilotproject uitgevoerd in drie regio's (De Groot, 2004). Dit project is uitgemond in een algemeen implementatieplan voor toekomstige Begeleid Leren projecten. Tussen 2001 en 2003 voerden ROC's, AOC's en de GGz-instellingen in de drie noordelijke provincies het Begeleid Leren-project Inclusion uit (De Groot, 2003). Daarnaast zijn in diverse andere regio's Begeleid Leren-projecten opgestart.

Op basis van evaluaties van Begeleid Leren-programma's binnen en buiten Nederland zijn twee typen kritische succesfactoren te onderscheiden: succesfactoren die betrekking hebben op *de organisatie* van Begeleid Leren-programma's en succesfactoren van Begeleid Leren-programma's rond de *inhoudelijke vormgeving* van Begeleid Leren-programma's. In de volgende twee paragrafen worden beide typen succesfactoren achtereenvolgens behandeld.

2.2 Implementatie en organisatie: kritische factoren

De evaluaties van Begeleid Leren-programma's in de Verenigde Staten en Nederland hebben geleid tot een scala van aanbevelingen voor de organisatie en implementatie van nieuwe Begeleid Leren-programma's (bijvoorbeeld Mowbray, 2004; Korevaar, 2005; De Groot, 2004). De organisatie van een Begeleid Leren-programma is maatwerk. Daarom is het niet mogelijk om een blauwdruk te geven. Bovendien zijn aanbevelingen die gebaseerd zijn op ervaringen in de Verenigde Staten niet zonder meer van toepassing op de Nederlandse situatie. Wel kunnen globale aanbevelingen worden gedaan over de organisatie en implementatie.

Mowbray (2001, 2003) geeft aan hoe lokale organisaties een op maat gesneden implementatieprogramma voor Begeleid Leren kunnen ontwikkelen. Ze benadrukt dat bij de implementatie van Begeleid Leren-programma's sprake is van het introduceren van veranderingen in een complexe sociale gemeenschap. Bij de vraag hoe dit het beste aangepakt kan worden, gaat zij te rade bij de organisatietheorie van Maton (in Mowbray et al, 2003) die stelt dat bij veranderingsstrategieën rekening gehouden moet worden met vier omgevingsfactoren:

- de instrumentele omgeving (hulpbronnen);
- de structurele omgeving (verdeling van verantwoordelijkheid);
- de relationele omgeving (kwaliteit van relaties binnen en tussen organisaties);
- de culturele omgeving (visie, normen en gewoonten).

Mowbray geeft diverse aanwijzingen hoe betrokkenen een kansrijk implementatieplan voor Begeleid Leren kunnen opstellen. Daarbij dienen vier stappen gevolgd te worden:

- 1) het organiseren van de stake holders,
- 2) het organiseren van voorlichtings- en opleidingsprogramma's voor betrokkenen,
- 3) het vaststellen van behoeften en knelpunten en
- 4) het vaststellen van een eigen implementatieplan (Mowbray, 2001; Mowbray, 2003).

Hieronder worden deze stappen toegelicht. In elke stap dient rekening gehouden te worden met de vier eerder genoemde omgevingsfactoren. Op deze manier wordt er voor gezorgd dat er sprake is van maximale betrokkenheid van stake holders, optimale aanpassing aan de lokale omstandigheden en voldoende technische ondersteuning.

Stap 1: het organiseren van de stake holders

De eerste stap heeft als doel draagvlak te creëren onder de betrokkenen en het ontwikkelplan in grote lijnen uit te zetten. Doorgaans zijn er vier groepen betrokken bij Begeleid Leren-programma's: (potentiële) deelnemers, familie, onderwijsinstellingen en GGz-instellingen. Door deze groepen actief te betrekken in de beginfase van het project, bijvoorbeeld in de vorm van intentieverklaringen bij een projectvoorstel, kan bewerkstelligd worden dat het project als een gezamenlijke inspanning wordt gezien. Dit komt de kans van slagen van het implementatieproject ten goede.

Stap 2: Het organiseren van voorlichtings- en opleidingsprogramma's en het vaststellen van benodigde hulpbronnen ("resource-assessment")

Een belangrijke succesfactor voor het slagen van Begeleid Leren-programma's is de mate waarin lokale betrokkenen beschikken over voldoende achtergrondkennis en informatie over de doelen van Begeleid Leren. Krachtige methoden zijn hierbij het inzetten van een combinatie van experts op het terrein van Begeleid Leren én ervaringsdeskundigen. Onderdeel van deze fase is verder het uitwerken van de benodigde hulpbronnen in het projectplan (beantwoording van de vraag of er voldoende middelen beschikbaar zijn en waar eventueel aanvullende middelen kunnen worden georganiseerd), het vaststellen van de verantwoordelijkheden van de betrokken partijen en organisaties, en de inbedding van het project binnen de betrokken organisaties.

Stap 3: Het vaststellen van behoeften en knelpunten ("needs-assessment")

In de derde fase worden behoeften van betrokkenen geïnventariseerd zodat Begeleid Leren-programma's daar specifiek op kunnen worden afgestemd. Bij de inventarisatie wordt ook aandacht besteed aan de aanwezigheid van mogelijke knelpunten. Binnen het onderwijs en de GGz kunnen kennisgebrek en vooroordelen een grote rol spelen (Korevaar, 2005; De Groot, 2004). Zo bestaat er in het onderwijs vaak gebrek aan inzicht over wat een psychiatrische patiënt nodig heeft om met succes een opleiding te volgen. Docenten kunnen daardoor bang zijn voor geweldsincidenten of juist te tolerant zijn ten aanzien van afwijkend gedrag omdat dit onder de noemer van psychiatrische stoornis wordt geschaard. Een valkuil voor GGz-hulpverleners is dat ze te beschermend optreden bij opleidingsaspiraties van cliënten. Ook familieleden kunnen een twijfelende of te beschermende houding aannemen. Met behulp van gerichte voorlichting of workshops kan voorkomen worden dat belemmerende attitudes een gevaar vormen voor het welslagen van het project.

Stap 4: vaststellen van een implementatieplan

In de voorgaande stappen is duidelijkheid verkregen over de aanwezige en benodigde hulpbronnen, de behoeften van betrokkenen, en de maatregelen die nodig zijn om knelpunten weg te nemen. Daarmee kan nu uitwerking gegeven worden aan een concreet implementatieplan dat gedragen wordt door alle stake holders.

Uit implementatieprojecten in de Verenigde Staten die deze strategie gevolgd hebben komen een aantal kritische succesfactoren naar voren (Mowbray, 2003). Van de vier genoemde omgevingsfactoren zijn met name succesfactoren uit de *structurele en culturele omgeving* van belang. Voor de *structurele omgeving* zijn dit 1) betrokkenheid van het topmanagement 2) actieve betrokkenheid van de (potentiële) deelnemers gedurende het gehele proces en 3) consensus tussen de betrokkenen over de programmadoelen en de wijze waarop die behaald dienen te worden. Vanuit het perspectief van de *culturele omgeving* is het van belang dat de betrokkenen dezelfde visie hebben op Begeleid Leren.

Mowbray is ervan overtuigd dat de kiem van het succes van Begeleid Leren-programma's te vinden is in de achterliggende visie en waarden. De programma's kunnen op vele manieren worden vormgegeven, maar essentieel is dat de programma's voldoen aan een aantal basale uitgangspunten met betrekking tot individueel maatwerk, respect, zelfbepaling, het bieden van steun, hoop en herstel. De betrokken organisaties dienen deze waarden te onderschrijven en in hun organisatie te incorporeren (Mowbray, 2004).

De kritische succesfactoren van Mowbray zijn afgeleid uit Amerikaanse pilotprojecten maar zijn in algemene termen geformuleerd zodat zij in principe ook toepasbaar zijn op de Nederlandse context. De Groot (2006) heeft kritische succesfactoren afgeleid uit Nederlandse pilotprojecten met Begeleid Leren. In grote lijnen liggen deze in het verlengde van Mowbray. Een verschil is echter dat zij meer in detail zijn uitgewerkt, uitgaan van de Nederlandse context en daardoor meer concrete handvatten bieden. Hieronder volgt een korte opsomming van de aanbevelingen van De Groot met betrekking tot de implementatie en organisatie van Begeleid Leren-projecten.

1. Structurele omgeving (hulpbronnen):

Financiën:

- In het algemeen kampen projecten rond Begeleid Leren met een tekort aan tijd, geld en aandacht. Een implementatieplan rond Begeleid Leren dient gepaard te gaan met een realistische begroting van financiën en capaciteit.
- Een deelnemer aan Begeleid Leren-projecten kan een beroep doen op interne fondsen bij GGz of ROC. Daarnaast is het mogelijk een beroep te doen op externe organisaties zoals gemeenten, provincie, fondsen of stichtingen. Ook kunnen ze extra studiefinanciering aanvragen of een Wajong-uitkering.
- Bij de opzet van korte oriëntatiecursussen voor GGz-cliënten in het kader van "kiezen" dreigt een financieel knelpunt: de groepsgrootte ligt doorgaans onder de norm (20) die geldt in het beroepsonderwijs.
- Uitkeringsgerechtigden hebben vaak moeite om uitkeringsinstanties mee te krijgen in hun wens om te participeren in regulier onderwijs doordat Begeleid Leren soms in strijd is met beleidsuitgangspunten (het wordt bijvoorbeeld niet als

de kortste weg naar werk beschouwd, terwijl dit een belangrijk uitgangspunt is van de WWB).

Betrokkenheid en draagvlak:

- Schenk aandacht aan draagvlak op managementniveau.
- Formaliseer de samenwerking tussen onderwijs en GGZ in de vorm van convenanten.

Kennis en expertise:

- Organiseer voorlichting van GGz-medewerkers aan contactpersonen in het onderwijs over psychische problematiek en van onderwijsmedewerkers aan GGz-medewerkers over het onderwijs-aanbod.
- Zorg voor kennis over relevante wet- en regelgeving bij de onderwijsinstelling.

2. Instrumentele omgeving (verdeling van verantwoordelijkheden):

- Door De Groot wordt een taakverdeling voorgesteld waarin de GGZ voorlichting, begeleiding en ondersteuning biedt van cliënten en docenten op school; de onderwijsinstelling krijgt de taken om problemen te signaleren, door te verwijzen naar GGZ, en krijgt het initiatief bij de begeleiding in het onderwijs en leertrajecten aanpast.
- Geschikte ingangen bij GGz zijn functionarissen die zich bezighouden met rehabilitatie bij een RIBW, dagactiviteitencentrum, arbeidsrehabilitatie of behandelondersteunende dienst. Geschikte ingangen bij ROC's zijn de steunpunten Studie en Handicap, Schoolmaatschappelijk werk, en Risicojongeren.

3. Relationale omgeving (kwaliteit van relaties):

- Zorg voor een transparant netwerk van GGZ-contactpersonen voor het onderwijs en vice versa.
- Zorg voor een goede overlegstructuur op uitvoeringsniveau tussen onderwijs en GGZ.
- Zorg voor een goede interne communicatie van medewerkers binnen de GGZ en de onderwijsinstelling.

- Zorg voor goede p.r. in de vorm van een transparant beleid met betrekking tot studenten met beperkingen, goede brochures en nieuwsbrieven.

4. Culturele omgeving (visie):

- Het slagen van Begeleid Leren-projecten is goeddeels afhankelijk van het enthousiasme en de betrokkenheid van personen. Projecten moeten voldoende ruimte inbouwen voor enthousiasmering en nieuwe samenwerkingsvormen.
- Een bedreiging voor het succes van Begeleid Leren-projecten is de uitval van deelnemers. De beste remedie hiertegen is individuele begeleidingstrajecten. Dit is in lijn met de filosofie achter Begeleid Leren.

2.3 Vormgeving van Begeleid Leren-projecten: kritische succesfactoren

Begeleid Leren-projecten kunnen in veel verschillende vormen worden gegoten. Pioniers uit de Verenigde Staten zijn enigszins terughoudend in het doen van aanbevelingen rondom de vormgeving. Men vindt het belangrijker dat aan een aantal randvoorwaarden is voldaan met betrekking tot de achterliggende visie en met betrekking tot de implementatiestrategie (zie paragraaf 2.4). De vormgeving kan volgens hen het beste worden aangepast aan de specifieke lokale context.

Om nieuwe projecten toch enig houvast te bieden bij de opzet van hun inhoudelijke programma, beschrijven Korevaar en Bassant (2008), Collins et al. (1998) en Frankie et al. (1996) een aantal keuzes die gemaakt dienen te worden bij de vormgeving van Begeleid Leren:

1. Interne en/of externe ondersteuning?

Bij interne ondersteuning wordt ondersteuning gegeven door GGz- of onderwijsmedewerkers die speciaal naar de opleiding komen, bij externe ondersteuning vindt ondersteuning door GGz-medewerkers buiten de opleiding

plaats; daarnaast wordt in de VS veelal een “clubhouse-model” gevolgd, waarbij externe ondersteuning wordt geboden door stafmedewerkers;

2. *klassikale ondersteuning, groepsondersteuning of individuele ondersteuning?*
3. *duur van het programma (1 tot 4 jaar)?*
4. *selectiecriteria met betrekking tot de deelnemers?*

In het algemeen hanteren Begeleid Leren-programma's de volgende selectiecriteria: leeftijd (18-40), gemiddelde-bovengemiddelde intelligentie, bereidheid tot aanwezigheid bij lessen en bijeenkomsten, een ernstige psychiatrische beperking die het dagelijks functioneren belemmert, stabiel medicatiegebruik en kunnen beschikken over een casemanager of steunsysteem. Er bestaan verschillen in selectiecriteria tussen programma's met betrekking tot opleidingsniveau en aanwezige competenties zoals samenwerkingscompetenties en lees- en schrijfvaardigheid. Frankie et al. (1996) constateren dat Begeleid Leren-projecten geconfronteerd worden met een aantal problemen, dat specifiek is voor de geselecteerde doelgroep van mensen met psychische problemen: comorbiditeit (dubbeldiagnose), verslaving, onstabiele huisvesting en familieproblemen.

Korevaar (2005) en De Groot (2006) betrachten evenals Amerikaanse pioniers terughoudendheid in bieden van een blauwdruk voor de inhoudelijke opzet. Desalniettemin doen zij op basis van hun ervaringen de volgende praktische wenken met betrekking tot 1) aanmelding en selectie 2) verkennen 3) kiezen 4) verkrijgen 5) behouden en 6) het verlaten van het programma:

1) Aanmelding en selectie

- spoor "stille reserves" onder studenten op door middel van een goed signaleringssysteem van psychische problematiek in het onderwijs, bijvoorbeeld door bij aanmelding van studenten te vragen naar fysieke én psychische beperkingen en te vragen of de opleiding daarmee rekening moet houden (De Groot, 2004).
- formuleer selectiecriteria die garant staan voor een goede aansluiting tussen onderwijs en deelnemer (De Groot, 2004).

- stel in de voorfase van het programma vast in hoeverre het initiatief van de potentiële deelnemer gesteund wordt door uitkeringsinstanties (Korevaar, 2005).
- stel in de voorfase vast in hoeverre de potentiële deelnemer een opleidingswens heeft en in hoeverre deze gesteund wordt door zijn omgeving (Korevaar, 2005).
- pas de vorm van ondersteuning aan bij de wensen en uitgangssituatie van de potentiële deelnemer (Korevaar, 2005).

2) *Verkennen* (Korevaar, 2005).

Uit de aanmeldingsfase kan blijken dat de potentiële deelnemer nog niet toe is aan het kiezen van een reguliere opleiding. In dat geval kan zijn interesse worden vastgehouden door te verwijzen naar een activiteit die hem verder helpt bij het verkennen van zijn opleidingswensen, bijvoorbeeld bij een sector Volwasseneneducatie van een ROC.

3) *Kiezen* (Korevaar, 2005)

- betrek tijdig de uitkerende instantie.
- de werkwijze bij de in Rotterdam gevolgde Impuls-cursus blijkt goed te werken, mits het tempo van de cliënt en de leerstijl van de cliënt als uitgangspunt wordt genomen.

4) *Verkrijgen* (Korevaar, 2005)

- regel tijdige toestemming van de uitkerende instantie en inschrijving bij de onderwijsinstelling.
- wees attent op een in deze fase veel voorkomende "rehabilitatiecrisis";
- zorg dat benodigde hulpbronnen (studiefinanciering, studieboeken, etc) aanwezig zijn;
- start het trainen van vaardigheden die nodig zijn voor het behouden van de opleiding.

5) *Behouden*

- zorg voor continuering in benodigde vaardigheidslessen;
- begeleiders dienen een pro-actieve houding aan te nemen, ook als de cliënt er niet zelf om vraagt
- naast aandacht voor het onderwijstraject, dient er ook aandacht te blijven voor de ziekte, de ondersteuning van anderen en het functioneren in het dagelijks leven (Korevaar, 2005)

- Competiegericht en probleemgestuurd onderwijs vormt vaak een knelpunt voor studenten met een psychiatrische beperking. Om het onderwijs toegankelijk te houden voor deze groepen studenten kunnen aanpassingen worden gedaan van het reguliere onderwijsprogramma, bijvoorbeeld door sommigen meer frontaal, klassikaal onderwijs aan te bieden.
- Stage- en werkplekken voor studenten met psychische beperkingen vereisen vaak een intensievere begeleiding van docenten of stafmedewerkers (De Groot, 2004)

6) *Verlaten*

- Korevaar (2005) pleit er voor om het kiezen-verkrijgen-behouden-model uit te breiden met een "verlaten"-onderdeel, waarin aandacht besteed wordt aan
 - a) de motieven
 - b) het opschrijven van de verdiensten
 - c) evalueren van de ervaringen met het programma
 - d) het bespreken van de terugkeeropties.
- De Groot (2006) stelt dat het in deze fase én in de voorgaande fasen nuttig kan zijn een portfolio te ontwikkelen dat studenten helpt bij de overgang naar een andere studie of school.

2.4 Effectiviteit

In de voorgaande paragrafen zijn vele aanbevelingen beschreven die zijn voortgekomen uit procesevaluaties. De vraag naar de effectiviteit van Begeleid Leren-programma's is echter nog niet aan de orde gekomen.

Begeleid Leren-programma's hebben doorgaans drie doelstellingen:

1. onderwijsdoelstellingen: lukt het deelnemers om een opleiding te kiezen, te verkrijgen en te behouden?
2. arbeidsmarktdoelstellingen: neemt de kans op werk toe na deelname aan een Begeleid Leren-programma?
3. psychosociale doelstellingen: neemt zelfvertrouwen en zelfwaardering van deelnemers aan een Begeleid Leren-programma toe?

Om Begeleid Leren-programma's op hun merites te kunnen beoordelen is inzicht vereist in de mate waarin deze doelstellingen behaald worden en in de factoren die daarbij een rol spelen. In hoeverre worden de doelstellingen behaald, en in welke settings? Bij welke deelnemers wordt succes behaald en bij welke niet? Dit soort vragen blijft vooralsnog grotendeels onbeantwoord. De meeste onderzoeken naar Begeleid Leren-programma's zijn kwalitatief van opzet en geven geen goed beeld van de behaalde uitkomsten. Slechts een handvol Amerikaanse onderzoeken presenteren kwantitatieve uitkomsten. Veel factoren die een rol kunnen spelen bij de uitkomsten, zoals bijvoorbeeld de samenstelling van de deelnemersgroepen, blijven bovendien onderbelicht. Daardoor is het onmogelijk om te achterhalen welke factoren een rol spelen bij succes.

Er zijn twee overzichtsstudies verschenen van de bestaande onderzoeken: van Korevaar (2005) en Mowbray (2002). De studies zijn gebaseerd op ongeveer dezelfde (Amerikaanse) onderzoeken en komen dan ook tot dezelfde conclusies:

- Begeleid Leren-programma's in verschillende settings, in verschillende verschijningsvormen en met verschillende deelnemersgroepen zijn effectief bij het helpen kiezen, verkrijgen en behouden van een opleiding (de onderwijsdoelstelling);
- Begeleid Leren-programma's helpen mensen met ernstige psychiatrische problemen succesvol te zijn in werk;
- Begeleid Leren-programma's hebben een positief effect op zelfwaardering en de kwaliteit van leven.

Beide studies pleiten voor systematische aandacht voor de beschrijving van de Begeleid Leren-programma's en onderzoek naar de uitkomsten ervan, indien mogelijk door middel van experimenteel onderzoek. Op basis van de huidige onderzoeken kan (nog) niet gesproken worden van een Evidence Based Practice.

3. Begeleid leren in Eindhoven

Samenwerkende organisaties

Begeleid Leren in Eindhoven is een gezamenlijk project van de School voor Volwasseneneducatie van het ROC Eindhoven en de GGz Eindhoven en de daaronder ressorterende zorgeenheid Promenzo.

ROC Eindhoven is één van de grootste ROC's in Nederland. Het ROC kent 20 verschillende mbo-opleidingen, één School voor Volwasseneneducatie en één school voor voortgezet onderwijs. In totaal werken bij ROC Eindhoven 1450 personeelsleden. Er zijn in 2008 24.000 deelnemers. Begeleid leren is binnen het ROC ondergebracht bij de School voor Volwasseneneducatie.

Promenzo is een rehabilitatiecentrum dat cliënten van de GGZ ondersteuning biedt op het terrein van dagbesteding, arbeidstoeleiding, wonen, leren, sociale contacten en het invullen van vrije tijd. In totaal werken er 112 medewerkers.

Ontstaansgeschiedenis

Begeleid leren in Eindhoven is in 2002 in het leven geroepen. Het initiatief was afkomstig van het rehabilitatiecentrum van de GGz Eindhoven, dat constateerde dat de vraag naar ondersteuning op het levensterrein “leren” toenam, vooral onder jongvolwassenen met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS). De GGz Eindhoven legde contact met het ROC Eindhoven en vond aansluiting bij de School voor Volwasseneneducatie. De keuze voor deze afdeling van het ROC lag voor de hand omdat ook hier veel jong volwassenen met een onafgemaakte opleiding en psychiatrische problemen binnenkomen.

Het project is kleinschalig begonnen onder het motto “al doende leert men”. Ter voorbereiding op het project is een groepstraject en individueel traject ontwikkeld op basis van ervaringen bij ROC Zadkine. Daarnaast zijn consultants getraind bij de stichting Rehabilitatie '92. Later is aanvullende scholing geboden in de vorm van

casusbesprekingen en werkbegeleiding door een medewerker van het Steunpunt Autisme. Het project is in de aanvangsfase volledig gefinancierd uit middelen van de GGZ Eindhoven. In september 2002 startten acht deelnemers in een groepstraject. Begeleiding werd geboden door twee consultants, één van het ROC en één van de GGZ.

Door de positieve ervaringen is de omvang van het project flink toegenomen en wordt Begeleid Leren nu structureel aangeboden. In januari 2008 zijn er 150 studenten in begeleiding, en zijn in totaal 350 studenten in begeleiding geweest. De ondersteuning wordt geboden door drie GGz-consulenten en drie ROC-consulenten. Het project wordt in 2007 bekostigd met GGz- én WEB-middelen. Ook wordt gebruik gemaakt van leerlinggebonden financiering. De GGz-Eindhoven draagt nog steeds de eindverantwoordelijkheid.

Doelstelling en visie

In Eindhoven is Begeleid Leren een vorm van begeleiding om deelnemers met een psychiatrische handicap te ondersteunen bij het *kiezen, verkrijgen en behouden* van een opleiding. Daarbij wordt nadrukkelijk de IRB-visie onderschreven (zie hoofdstuk drie in dit rapport). De doelstellingen van kiezen, verkrijgen en behouden zijn als volgt verwoord (Tubbing en Coppens, 2006):

- *Kiezen*: “Komen tot een gerichte en passende opleidingskeuze die aansluit bij de interesse, mogelijkheden en beperkingen van de deelnemer. Het einddoel is dat er een opleiding is gekozen die aansluit op de mogelijkheden en beperkingen van de deelnemer.”
- *Verkrijgen*: “Komen tot een gerichte en passende opleidingskeuze die aansluit bij de interesse, mogelijkheden en beperkingen van de deelnemer. Het einddoel is dat de deelnemer zich heeft ingeschreven en is aangenomen op een passende opleiding.”
- *Behouden*: “De deelnemer heeft de beroepsopleiding met een diploma of certificaat afgerond of er is een alternatief traject gekozen, als het voor de deelnemer (en zijn omgeving) duidelijk is dat de opleiding niet haalbaar is”.

De doelstelling van “behouden” biedt ruimte voor verschillende mogelijkheden. De doelstelling wordt bereikt bij het behalen van een diploma, maar ook bij de keuze om de studie te staken.

Activiteiten

Het aanbod bestaat uit drie activiteiten: een *toeleidingstraject*, een individueel maatwerktraject gericht op het *verkrijgen* van een opleiding en een individueel maatwerktraject gericht op het *behouden* van een opleiding.

Het *toeleidingstraject* wordt in principe in een groep uitgevoerd. Het programma bestaat uit twee dagdelen van twee uur per week gedurende twaalf weken en start in september en januari. Voor een groot deel is dit programma geënt op het Impuls-programma van ROC Zadkine. De groepsbijeenkomsten worden geleid door een consulent van het ROC en een consulent van GGz Eindhoven. Halverwege dit toeleidingstraject wordt het individuele maatwerktraject in gang gezet dat gericht is op het *verkrijgen* van een opleiding. Dit kan een opleiding zijn in het kader van volwasseneducatie, maar ook bij een beroepsopleiding bij het ROC of een andere reguliere mbo- of hbo-opleiding. De deelnemer krijgt een consulent toegewezen (die ofwel in dienst van het ROC, ofwel in dienst van GGz Eindhoven is, dat maakt niet uit) die de deelnemer op een activerende en stimulerende manier begeleidt in de stappen die nodig zijn om toegang tot een opleiding te verkrijgen. Wanneer deze fase doorlopen is, start de deelnemer met het *individueel maatwerktraject gericht op het behouden* van de opleiding. In principe hebben deelnemers eens in de twee weken een gesprek met hun consulent, waarin de actuele stand van zaken wordt besproken. Regelmatig terugkerende onderwerpen in deze gesprekken zijn: de resultaten, het huiswerk en sociaal functioneren. De consulent houdt in samenspraak met de deelnemer contact met de school, mentor of stagebegeleider. Verder wordt parttime een *steunpunt* bemand waar studenten terecht kunnen met vragen.

Naast deze activiteiten is in 2006 een “huiskamerproject” gestart, speciaal voor VAVO-deelnemers met autisme. Dit project is een samenwerkingsverband van de SVVE, de gemeente Eindhoven en het Steunpunt Thuisbegeleiding Autisme. In het project is een

aangepaste leeromgeving gecreëerd om VAVO-deelnemers in staat te stellen de VAVO-opleiding te doorlopen.

Deelnemers

De deelnemersgroep bestaat voor circa 75 procent uit mensen met de diagnose Autistisch Spectrum Syndroom (ASS). Reden hiervoor is dat mensen met deze stoornis in belangrijke mate vertegenwoordigd zijn in Eindhoven en omstreken. Intensieve samenwerking met het Steunpunt Autisme stimuleert bovendien de toestroom van nieuwe deelnemers uit deze doelgroep. Desalniettemin is Begeleid Leren toegankelijk voor deelnemers met uiteenlopende psychiatrische stoornissen. Een voorwaarde voor deelname aan het Begeleid Leren-traject is dat de deelnemer een diagnose heeft verkregen. Aanvankelijk was dit vereist om de deelnemer in aanmerking te laten komen voor een AWBZ-vergoeding. Nu er ook andere (externe) financieringsmogelijkheden gaan ontstaan (het “rugzakje”) is deze reden wat minder actueel. Toch wordt bijvoorbeeld vanuit de WMO, de Wajong en het wenselijk geacht deze toegangsdrempel te behouden zodat Begeleid Leren-traject alleen gevolgd kunnen worden door degenen die het écht nodig hebben.

In de startfase stroomden deelnemers hoofdzakelijk in via GGz Eindhoven. Op dit moment is er ook sprake van instroom via het ROC.

Evaluatie

De Begeleid Leren-trajecten sluiten in het algemeen goed aan bij de behoefte, aldus de betrokken manager, consulenten en studenten. Uit een tussentijdse evaluatie (In 't Groen, 2005) blijkt dat in veel gevallen de doelstellingen bereikt worden. Bovendien overtreft de vraag het aanbod. Met enige regelmaat moeten aspirant deelnemers op een wachtlijst worden geplaatst. Men geeft dan ook niet al te veel publiciteit aan het project, om niet overspoeld te worden door de vraag.

Ervaringen van Max en Ernst

Max (28 jaar) heeft in zijn schoolloopbaan veel hinder ondervonden van zijn Autistische Spectrum Stoornis. Zijn negatieve ervaringen in het onderwijs hebben hem kopschuw gemaakt. Het is hem niet gelukt om zijn havo-opleiding af te ronden. Via zijn casemanager van het rehabilitatiecentrum van GGZ Eindhoven werd hij drie jaar geleden doorverwezen naar het Begeleid Leren-Traject. Omdat hij hardnekkig weigerde mee te doen aan het groepstraject *kiezen*, werd hij door zijn consulent individueel begeleid in het kiezen van een opleiding. Uiteindelijk heeft dit geleid tot een ambitieuze studiekeuze: de hbo-opleiding grafische vormgeving, waarvoor hij eerst een pittig toelatingsexamen moest afleggen. Gedurende ruim een jaar heeft hij onder begeleiding van zijn consulent voorbereidingen getroffen voor het toelatingsexamen en een port folio met werkstukken gevuld. Uiteindelijk werd hij toegelaten voor de opleiding. Na zijn toelating begon hij erg op te zien tegen de opleiding – de uitvalpercentages waren hoog, de studiedruk was aanzienlijk en de omgeving competitief. Na lang wikken en wegen heeft hij besloten af te zien van de studie en om te zien naar werk. Mede dankzij de ondersteuning van zijn consulent is het hem gelukt deze ervaring als een succes te bestempelen. Hij staat nu weer, vol zelfvertrouwen deze keer, voor nieuwe keuzes.

Ernst (25 jaar) is eveneens via zijn casemanager van het rehabilitatiecentrum doorverwezen naar het Begeleid Leren-traject. Dat is nu zo'n vijf jaar geleden. Hij heeft geregeld last van depressies en is daarom in aanmerking gekomen voor het project. Ernst heeft de module *kiezen en verkrijgen* doorlopen en krijgt nu begeleiding in het kader van de module *behouden*. Hij is bezig met zijn tweede stage en heeft zijn studie bijna afgerond.

Max en Ernst geven aan vooral waardering te hebben voor de volgende onderdelen van het Begeleid Leren-programma:

- de individuele begeleiding;
- het geboden maatwerk (minimale begeleiding als het goed gaat, steun);
- korte lijnen tussen de consulent en de opleiding, behandelaar en stageplek;
- het hebben van een klankbord.

Succesfactoren

Drie belangrijke factoren hebben het project de wind in de zeilen gegeven.

- *Betrokkenheid medewerkers*

De betrokkenheid en het enthousiasme van de medewerkers die het project daadwerkelijk uitvoeren. Het project is met veel inzet uitgevoerd door consulenten van GGz Eindhoven en het ROC. Daarnaast bestaat “commitment” bij dit project bij de eindverantwoordelijke manager van GGz Eindhoven.

- *Kleinschalige opzet in het begin*

De kleinschalige en informele opzet in de beginfase. Deze pragmatische aanpak maakte het project flexibel. Alleen het hoognodige werd bij de start vastgelegd: goed op elkaar afgestemde begrotingen (geen sinecure volgens de betrokkenen), goede logistieke afstemming en opname van de trajecten in het productenboek van het ROC.

- *Korte en informele lijnen tussen consulenten, opleiders en behandelaars.*

Risicofactoren

De betrokkenen zijn in het algemeen tevreden over het traject Begeleid Leren.

Desalniettemin heeft het project in de loop der tijd obstakels moeten overwinnen.

Hieronder worden de drie belangrijkste achtereenvolgens toegelicht.

- *Financiering*

Bij de start van het project bestond veel onduidelijkheid over financieringsmogelijkheden en wet- en regelgeving. In de loop der tijd heeft men deze systematisch in kaart gebracht, zodat voor alle betrokkenen een “wegwijzer” beschikbaar is die de mogelijkheden voor een individuele student duidelijk maakt. Men overweegt op dit moment de mogelijkheid te creëren om studenten zelf te laten betalen voor de begeleiding, wanneer er geen financiering mogelijk is.

- *Verskil in cultuur ROC en GGZ*

Binnen ROC's telt vooral het studieresultaat. In de GGZ en de IRB-methodiek staan waarden zoals empowerment, zelfbeschikking en je eigen doelen stellen voorop. Er kan dus sprake zijn van een spanningsveld.

Consulenten hebben ervaren dat er onder docenten en opleidingen terughoudendheid bestaat om deelnemers met een psychiatrische diagnose toe te laten in de opleiding ("deze opleiding is niet geschikt voor autisten"). Immers, dit brengt het gemiddelde studieresultaat en de rust in de klas in gevaar. Door middel van voorlichting en veel missiewerk van consulenten lukt het gaandeweg om opleidingen en docenten er van te doordringen dat ook mensen met een psychiatrische achtergrond een plek horen te krijgen in het onderwijs en de maatschappij.

Bij Begeleid Leren in Eindhoven tracht men een vorm te vinden om met het spanningsveld tussen de twee culturen om te gaan. Soms leidt dit tot enige ambiguïteit, bijvoorbeeld in de doelstelling van het traject. Enerzijds heeft Begeleid Leren als doel dat de deelnemer de beroepsopleiding met een diploma of certificaat afrondt, anderzijds wordt ook ruimte gegund aan de opvatting dat er sprake is van een succesvol traject wanneer de student besluit "een alternatief traject te kiezen". Deze ambiguïteit maakt het moeilijk om eenduidige prestatie-indicatoren voor het traject te formuleren.

- *Verdeling van verantwoordelijkheden*

De GGZ Eindhoven heeft het initiatief tot dit project genomen. Zij heeft daarbij een duidelijk eigen belang: een voorziening bieden aan haar cliënten. Wanneer Begeleid Leren stevig op de rails staat en voldoende draagvlak binnen het ROC heeft, wil men de verantwoordelijkheid graag overdragen aan het ROC. Op dit moment wordt het draagvlak echter nog als onvoldoende stevig ingeschat.

Toekomst

De Begeleid Leren-trajecten zijn na een periode van experimenteren structureel verankerd in het aanbod van het ROC. De pioniersfase is voorbij. Betrokkenen geven dan ook aan dat nu een consolideringsfase is aangebroken, waarbij een formelere inbedding in de organisatie wenselijk is. Dit wordt noodzakelijk geacht met het oog op een capaciteitsuitbreiding, zodat aan meer studenten Begeleid Leren-trajecten aangeboden kunnen worden. Begin 2008 wordt er een beleidsplan opgesteld waarin doelstellingen worden geoperationaliseerd en prestatie-indicatoren worden opgenomen, zodat het mogelijk wordt de resultaten van de trajecten systematisch te monitoren en evalueren. In dit beleidsplan zal naar verwachting ook aandacht worden besteed aan competentieprofielen en de benodigde opleiding en bijscholing van de betrokken consulenten. Een punt van overweging is daarbij of al dan niet van consulenten verlangd moet worden dat zij IRB-geschoold zijn.

4. Begeleid leren in Amsterdam

Samenwerkende organisaties

Begeleid Leren in Amsterdam is een gezamenlijk project van het rehabilitatiecentrum Apassi, onderdeel van GGZ-instelling AMC de Meren en het ROC van Amsterdam, locatie Joke Smit College en het ROC Servicepunt..

Het Regionaal Opleidingencentrum van Amsterdam (ROCvA) is één van de grootste ROC's van het land en tevens één van de grootste leveranciers van arbeidskrachten in de regio. Vanuit ongeveer 60 schoolgebouwen in Amsterdam, Amstelveen, Hoofddorp en Hilversum verzorgt het ROCvA voor een grote verscheidenheid aan doelgroepen verschillende vormen van (beroeps) onderwijs: vmbo, beroepsopleidingen, volwassenenonderwijs (Joke Smit College) en trainingen en opleidingen in de vorm van contractactiviteiten. Bij het ROCvA werken ruim 3.200 personeelsleden en volgen 36.000 deelnemers 450 verschillende (beroeps)opleidingen. Het ROCvA is onderverdeeld in 8 werkmaatschappijen en 100 opleidingenteams.

Het Servicepunt van het ROC van Amsterdam biedt onder andere advies en bemiddeling aan deelnemers met een handicap. Zowel vóórdat een studiekeuze wordt gemaakt, als tijdens het volgen van een opleiding. De medewerkers van het Servicepunt kunnen een rol spelen bij de keuze van een opleiding, nader onderzoek naar scholings- of arbeidsmogelijkheden, het realiseren van speciale voorzieningen, het maken van afspraken met docenten, het regelen van extra begeleiding en het leggen van contacten met uitkerende instanties.

Sinds 20 april 2007 zijn het Bureau Inburgering Amsterdam, Instroomcentrum CEC Zuidoost en het Servicepunt van het ROC van Amsterdam samen verder gegaan onder de naam 'De Voortwijzer'. Door het samengaan van deze onderdelen van het ROC van Amsterdam is een groot bureau voor assessment, loopbaanoriëntatie en advies ontstaan. De Voortwijzer verzorgt geen onderwijs.

Het rehabilitatiecentrum Apassi (Apassi betekent 'de weg' en staat voor 'weer op weg gaan') helpt mensen met een psychische of psychiatrische achtergrond die iets willen veranderen in hun leven en daar tijd en energie in willen steken. Apassi werkt aan de hand van de Individuele Rehabilitatie Benadering (IRB). Apassi geeft voorlichting, trainingen en cursussen over onderwerpen die met rehabilitatie te maken hebben. Ze zijn bedoeld voor cliënten, hulpverleners, familie en anderen die iets willen weten over rehabilitatie.

Ontstaansgeschiedenis

Het Begeleid Leren-project is in 2002 gestart. Het initiatief was afkomstig van het rehabilitatiecentrum Apassi, waar een toename in vragen werd geconstateerd van cliënten met een psychiatrische achtergrond naar begeleiding bij het volgen van een reguliere opleiding. Bij een enquête in de regio Zuid/Nieuw West in Amsterdam (N=27) gehouden in 1999 gaf 75 procent van de ondervraagden aan wensen te hebben op het gebied van onderwijs. De drie trajectbureau's in Amsterdam signaleerden ook dat veel vragen betrekking hebben op het volgen van een cursus en/of scholing, veelal in relatie tot het vinden van werk. Naar schatting speelt er bij 25 procent van de cliënten (N=600) een vraag met betrekking tot scholing en onderwijs.

Het Joke Smit College kreeg op haar beurt in toenemende mate leerlingen met GGZ problematiek binnen waarvoor men niet de juiste begeleiding kon bieden. Deelnemers maakten de opleiding niet af of liepen ernstige vertraging op. De wederzijdse verwachting was dat dit met extra, specifieke ondersteuning wel mogelijk moest zijn. Ook binnen andere opleidingen van het ROCvA waren leerlingen met een GGZ problematiek. Het Joke Smit College heeft Apassi gevraagd om een ondersteuningsgroep te starten voor leerlingen met ernstige psychische problemen. Apassi ontwikkelde zelf een aanbod van individuele begeleiding bij het maken van een keuze, zoeken en vinden van een passende vorm van regulier onderwijs.

Het JSC wil de begeleid leren groep nu standaard in hun pakket opnemen. Hiervoor is contact gezocht met rehabilitatiecentrum Apassi van Amc de meren.

Doelstelling en visie

De doelstelling van het Begeleid Leren-programma in Amsterdam is het bieden van zowel praktische als emotionele ondersteuning bij het volgen/behouden van een opleiding aan deelnemers van het Joke Smit College met psychosociale/psychiatrische problematiek en met een behandelcontact in de GGZ of een wens daar toe. Deelnemers zonder behandelcontact kunnen maximaal twee keer komen kennismaken met de groep. Men wordt gevraagd een psychiater bij de AMC de Meren te consulteren alvorens ingeschreven te kunnen worden voor verdere deelname.

Het kiezen en verkrijgen deel van een reguliere opleiding wordt op individuele basis uitgevoerd door medewerkers van Apassi. Een deel van de begeleide deelnemers wordt begeleid naar het Joke Smit College VAVO (Voortgezet Algemeen Volwassenen Onderwijs) of een beroepsopleiding binnen het ROC van Amsterdam. In veel gevallen valt het starten van onderwijs samen met het afronden van de hulpverlening.

De visie van het Begeleid Leren-programma is gebaseerd op de IRB (zie hoofdstuk drie in dit rapport). Om deze visie in de praktijk te brengen zijn de medewerkers van Apassi geschoold in de IRB. Daarnaast neemt men in het programma Begeleid Leren de herstelbenadering mee, bijvoorbeeld door het laten delen van ervaringen door middel van groepsgesprekken waarbij lotgenoten aanwezig zijn.

Activiteiten

Begeleid leren biedt ondersteuning bij het volgen van een opleiding aan leerlingen met psychische of psychiatrische problemen. Er zijn groepsbijeenkomsten en individuele gesprekken, gericht op het behouden van de opleiding. In het eerste en tweede jaar is men vooral gericht op groepsgesprekken maar in het derde jaar zijn het voornamelijk individuele gesprekken. Hieraan is meer behoefte bij de deelnemers.

De groepsbijeenkomsten op het Joke Smit College en bij de Voortwijzer vinden plaats op een vaste middag. De groep wordt 14 keer gegeven. Het lesjaar bestaat uit ongeveer 24 weken. Om de week is er een groep. De mogelijkheid wordt geboden om twee maal extra de groep te draaien rondom toetsmomenten, als er mogelijk meer stress wordt ervaren. De groepsbijeenkomsten hebben als voordeel dat men elkaar kan ondersteunen

door uitwisseling van ervaringen, maar ook in praktische zaken door bijvoorbeeld gezamenlijk huiswerk te maken. Individuele gesprekken worden naar wens op andere tijden en of dagen ingepland.

Onderwerpen die in de groepsbijeenkomsten aan bod komen, zijn:

- Welke voorwaarden zijn voor jou van belang om goed te kunnen functioneren op school, stage en privé?
- Wat vertel ik aan anderen over mijn psychische problematiek (b.v. aan medeleerlingen of docenten)
- Welke aanpassingen zijn er op school nodig om je studie vol te kunnen houden?
- Plannen van je studie in combinatie met je privé activiteiten en sociale contacten
- Samenwerken, omgaan met medeleerlingen
- Omgaan met concentratie en verminderde energie, afsluiten voor prikkels van buiten.
- Omgaan met (examen-) stress
- Reageren op en geven van feedback
- Voor jezelf opkomen (assertiviteit)
- Uitwisselen van ervaringen

De individuele ondersteuning is vooral gericht op:

- studievaardigheden: het leren omgaan met beperkingen als gevolg van een psychiatrische handicap of de neveneffecten van medicatie, zoals concentratieverlies, moeite met ordenen en plannen, initiatief nemen, effectief studeren en huiswerk maken;
- sociale vaardigheden: samenwerken, meningen en ervaringen uitwisselen, omgaan met medestudenten, omgaan/onderhandelen met docenten, assertiviteit
- specifieke thema's zoals: hoe ga je om met je eigen verhaal (psychiatrische achtergrond), wat vertel je wel of niet en aan wie wel of niet? Hoe ga je om met stress bijvoorbeeld in een tentamenweek?

Er is overleg met de deelnemersbegeleiders/decaan. Ook een zekere mate van voorlichting over psychopathologie aan docenten/deelnemerbegeleiders en decanen wordt desgewenst geboden.

Voorlichting en werving voor de begeleiding vindt plaats door voorlichting te geven aan docenten van het Joke Smit College door medewerkers van Apassi. Verder is er foldermateriaal ontwikkeld, is er een website van Apassi (www.trajectbureaus-amsterdam.nl/apassi) en van de Voortwijzer en is er mond tot mond reclame over het Begeleid leren-programma.

Deelnemers

Begeleid Leren is toegankelijk voor deelnemers van het Joke Smit College en leerlingen van het ROC van Amsterdam die door beperkingen ten gevolge van psychiatrische dan wel psychosociale problematiek dreigen uit te vallen van school, die recentelijk met de GGz in aanraking zijn geweest en waarvan de verwachting is dat ze baat te hebben bij aanvullende ondersteuning.

Deelnemers aan het Begeleid Leren-programma zijn bijvoorbeeld:

- Leerlingen die nadat ze een psychose hebben doorgemaakt op school willen starten en moeite hebben met bijvoorbeeld: planning, initiatief nemen en concentratie.
- Leerlingen die opgenomen zijn geweest in de GGz en hun diploma willen halen aan het Joke Smit College, die onzeker zijn over omgang met andere leerlingen en docenten. Leerlingen die zich afvragen wat ze wel of niet willen/kunnen vertellen over hun achtergrond en aan wie.
- Leerlingen die zijn uitgevallen en opnieuw starten bij het JSC door psychiatrische problematiek en die wel een emotioneel steuntje in de rug kunnen gebruiken.
- Leerlingen die door psychiatrische dan wel ernstige psychosociale problematiek veel verzuimen, in conflict raken met zowel medeleerlingen als docenten en hierdoor dreigen uit te vallen zonder dat daar intellectueel reden voor is.

Deelnemers met alleen motivatieproblemen behoren niet tot de doelgroep van het Begeleid Leren-programma.

De decanen en deelnemerbegeleiders van het Joke Smit College (ROCvA) melden deelnemers aan na een intake-gesprek. Ook kunnen deelnemers worden aangemeld wanneer in begeleidingsgesprekken naar voren is gekomen dat een deelnemer tot de doelgroep behoort. Ook Apassi-medewerkers kunnen deelnemers doorverwijzen naar de begeleiding op school. Voor de doorverwijzing wordt het algemene Joke Smit intake formulier gebruikt; aangepast met een kopje GGz ervaring/contacten of het intakeformulier Begeleid Leren van Apassi.

Een voorwaarde voor deelname aan het Begeleid Leren-traject is dat de deelnemer een diagnose heeft verkregen. Aanvankelijk was dit vereist om de deelnemer in aanmerking te laten komen voor een AWBZ-vergoeding. Nu er ook andere (externe) financieringsmogelijkheden gaan ontstaan (bijvoorbeeld vanuit de WMO, de Wajong en het “rugzakje”) is deze reden wat minder actueel. Toch wordt het wenselijk geacht deze toegangsdrempel te behouden zodat Begeleid Leren-traject alleen gevolgd kunnen worden door degenen die het écht nodig hebben.

De ondersteuning wordt geboden door twee Apassimedewerkers die ieder vier uur per week beschikbaar zijn voor de begeleiding. Het project wordt bekostigd met GGz- én WEB-middelen. Ook wordt gebruik gemaakt van leerlinggebonden financiering. Apassi draagt de eindverantwoordelijkheid voor de begeleiding vanuit het Begeleid Leren-programma; het ROC voor het onderwijstraject.

Ervaringen van Diane, Edith en Casper

Met drie deelnemers aan het Begeleid Leren-programma is een groeps gesprek gehouden. *Diane* (19 jaar) en *Casper* (20 jaar) volgen de VWO-opleiding bij de afdeling Volwasseneneducatie. *Edith* (26 jaar) heeft een MBO-opleiding Administratief medewerker afgerond en is nu aan het werk. Diane is in behandeling in verband met een angststoornis, Casper is opgenomen geweest in verband met een psychotische stoornis en Edith heeft diverse diagnoses gehad, waaronder borderlineproblematiek; haar laatste diagnose is ADHD.

Alledrie geven aan dat de begeleiding tegemoet komt aan de behoeften die zij hebben (gehad), onder andere hulp bij het plannen, hulp bij het verbeteren van de concentratie, het leren omgaan met druk en het delen van ervaringen met medestudenten die dezelfde problemen ervaren). Verder is men erg te spreken over de genoten steun (luisterend oor, tonen van begrip, korte lijnen tussen onderwijs en GGz en overige instanties, zoals UWV en de kennis van psychopathologie bij de begeleiders) en men waardeerde de begeleiders zeer (deskundig, tonen van betrokkenheid, adviserende rol, zodat je als deelnemer de regie in eigen hand kan houden, geruststellen).

Twee deelnemers waarderen de begeleiding met het cijfer 7, één geeft het cijfer 10.

Men geeft aan dat de doelgroep beter te bereiken is door laagdrempelige informatie: poster in school, website van de school en een algemene brochure van de school.

Men denkt ook dat deelnemers niet aan het Begeleid Leren-programma vanwege de schaamte om de problemen kenbaar te maken, de trots om op “eigen benen” te staan, vanwege het gebruikmaken van een ander steunsysteem (vriend, vriendin, klasgenoot), het ontbreken van een pro actieve houding van docenten in het bestaande onderwijs systeem en vanwege onvoldoende kennis bij docenten in het bestaande onderwijs systeem van psychopathologie, hierdoor worden problemen niet gesignaleerd of niet goed geïnterpreteerd.

Evaluatie

De Apassimedewerkers geven aan dat deelnemers gekoppeld moeten worden aan een behandelaar. Men kan maximaal tweemaal een gratis contact hebben met het Begeleid Leren-programma, maar daarna is een verwijzing nodig van een behandelaar. De reden hiervoor is dat de begeleiders die werkzaam zijn in de GGz, de deelnemer kan registreren in een Diagnose Behandelcombinatie (DBC). Vanuit de deelnemer is het niet vanzelfsprekend om daadwerkelijk in contact te treden met een behandelaar. De deelnemer zegt meestal wel toe om eenmalig om een gesprek aan te gaan met de behandelaar, maar in de praktijk blijkt dat de deelnemer deze afspraak niet altijd nakomt.

De uitvoerende begeleiders hebben beide HBO-opleiding (Sociaal Pedagogische Hulpverlening, Maatschappelijk Werk & Dienstverlening), zijn geschoold in de IRB en

kennis van herstelprocessen en empowerment. Ze hebben tevens de Libberman module “Omgaan met werk” gevolgd. Ze zijn bekend met de GGz. De coördinatie van de activiteiten wordt in de praktijk gedaan door de Apassimedewerkers, onder andere door hun netwerkcontacten met het UWV, in een afstemmingoverleg. Dit draagt bij aan korte lijnen. Het is belangrijk om een direct aanspreekpunt te hebben, dit komt de coördinatie ten goede.

De medewerkers van Apassi vinden het belangrijk om een ‘lange adem’ te hebben om met de doelgroep te werken. Je moet een duizendpoot zijn, de rol als kartrekker willen vervullen en het vertrouwen blijven houden in het werk waar je mee bezig bent.

De begeleiders maken gebruik van ruimtes van het Joke Smit College. Tevens maken ze gebruik van de locatie van Apassi, vanwege de aanwezigheid van materialen, de rust om te kunnen telefoneren, de ruimte die aanwezig is om een gesprek te kunnen voeren met de deelnemer en de binding/gevoelswaarde die de begeleiders hebben met deze locatie. De deelnemers wordt de keuze voorgelegd voor de ander locatie. De meeste deelnemers ervaren dit niet als een probleem. De deelnemer is van alle contacten op de hoogte en er wordt geen informatie aan derden gegeven zonder toestemming van de deelnemer.

Zowel de deelnemerbegeleiders als de begeleider van de groep houden rapportages bij. Leidraad hiervoor zijn de door Apassi ontwikkelde evaluatievragen. De begeleidster van de groep rapporteert aan de decaan/deelnemersbegeleiders over aanwezigheid en voortgang. Decaan/deelnemersbegeleiders rapporteren in het eigen registratiesysteem de voortgang.

De decaan van het Joke Smit College geeft aan dat de school op dit moment facilitaire ondersteuning biedt, namelijk door ruimte beschikbaar te stellen. Men staat wel open voor een ander rolverdeling maar heeft daar tot op heden niet bewust bij stil gestaan. De GGz financiert de begeleiding, maar als optie voor de toekomst werd genoemd dat men op school wellicht de activiteiten onder de taakuren kon wegschrijven.

Succesfactoren

Belangrijke positieve factoren voor het Begeleid Leren-programma zijn:

- *Betrokkenheid*
De betrokkenheid en het enthousiasme van de medewerkers van Apassi die het Begeleid Leren –programma daadwerkelijk uitvoeren. Ook wordt het programma ondersteund door de leidinggevende van Apassi
- *Samenwerking GGz en ROC*
De combinatie/samenwerking van de GGz en de Voortwijzer (voormalig Servicecentrum van het ROC Amsterdam) en de docenten van het Joke Smit College
- *Financiering*
De financiering van de inzet van de medewerkers van Apassi werd gegarandeerd door de financiering vanuit de DBC's.

Risicofactoren

Om het Begeleid Leren-programma structureel te verankeren in beide betrokken instellingen, moeten er nog wel een oplossing worden gevonden voor:

- *Financiering*
Er is behoefte aan een andere manier van wegschrijven van de begeleidingscontacten. Het tijdgericht registreren van de deelnemer creëert een extra balast in het contact naar de deelnemer toe.

Het verplicht openen van een DBC om de contacten te kunnen financieren heeft als nadeel dat deelnemers van het ROCvA een psychiatrische diagnose krijgen, die ze mogelijk/waarschijnlijk niet als positief waarderen
- *Werving*
De doelgroep bereiken zodat men deelnemers die daar behoefte aan hebben gebruik kunnen maken van het Begeleid Leren-programma wordt ervaren als een zoektocht.

Men weet dat er in het onderwijs studenten zijn die (latente en manifeste) psychische problematiek hebben, maar gezien het deelnemersaantal van Begeleid Leren komen deze getallen niet overeen met de getallen uit onderzoek, zoals het rapport van het Verwey Jonker instituut uit 2005.

- *Eigenaarschap*

Tot op heden voelt Apassi de verantwoordelijkheid (inhoudelijk, organisatorisch en financieel) voor het Begeleid Leren-programma. Het ROCvA waardeert de inzet van Apassi op dit gebied en biedt de ruimtes voor het houden van de bijeenkomsten, maar voelt zich niet verantwoordelijk voor het begeleiden van de deelnemers met psychiatrische problematiek. Het ROC richt zich vooral op het onderwijs van deze deelnemers. Voor een structurele verankering van het Begeleid Leren-programma is het nodig dat er ook een draagvlak (inhoudelijk, organisatorisch en financieel) ontstaat bij het ROCvA. Er is behoefte aan meer integreren in het bestaande onderwijssysteem.

- *Organisatie*

Men geeft aan meer tijd nodig te hebben voor het ontwikkelen van een goed begeleidingsprogramma. Verder leert de ervaring dat het heel moeilijk is, gezien de verschillende studieroosters, alle betrokkenen op één en hetzelfde moment bijeen te brengen.

Toekomst

Begeleid Leren is nog geen structureel aanbod binnen het ROCvA. De komende tijd wil men hieraan gaan werken door meer bekendheid te gaan geven aan het Begeleid Leren-programma, zodat meer deelnemers die de ondersteuning nodig hebben hiervan gebruik gaan maken. Men gaat ook door te onderzoeken welke andere bronnen beschikbaar zijn voor de financiering van het Begeleid Leren-programma.

Door middel van zorgvuldige registratie wil men inzichtelijk gaan maken wat het resultaat is van de begeleiding, niet alleen cijfermatig, maar ook in de mate van de kwaliteit van leven, de tevredenheid en het zelfvertrouwen.

5. Begeleid Leren in Rotterdam

Samenwerkende organisaties

Begeleid Leren in Rotterdam is ontwikkeld op initiatief van ROC Zadkine en de Stichting Rehabilitatie '92. In samenwerking met het Trimbosinstituut (voor het evaluatie-onderzoek van het programma) is besloten het kiezen-verkrijgen-behoudenmodel toe te passen in een Begeleid Leren-programma. Er is geen formele organisatorische samenwerking tussen GGz-instellingen en het Zadkine College. Wel is er sprake van informele contacten met de Bavo-Parnassia groep.

ROC Zadkine leidt op voor 26 beroepsrichtingen, variërend van administratie tot werktuigbouwkunde, en van verkoop tot het kappersvak. Er zijn meer dan 500 opleidingen, korte en langere trajecten, met verschillende combinaties van werken en leren. De opleidingen worden gegeven op verschillende niveaus en in voltijd of deeltijd. Eén van de reguliere MBO-opleidingen is de opleiding tot ervaringsdeskundige. Deze opleiding is voortgekomen uit de zogenaamde GOAL-cursus voor ervaringsdeskundigen.

Begeleid leren is binnen het ROC organisatorisch ingebed bij de sectie Welzijn van het ROC Zadkine.

Ontstaansgeschiedenis

Het Begeleid Leren-project van het ROC Zadkine is in 1999 begonnen. Het initiatief is ontstaan vanuit de toenmalige GOAL-cursus voor ervaringsdeskundigen. Veel GOAL-cursisten hadden aangegeven behoefte te hebben aan een breed georiënteerde toelidingscursus voor vervolgonderwijs. Om aan deze wens tegemoet te komen is een toelidingscursus opgesteld, "Impuls" genaamd, gericht op kiezen en verkrijgen van een opleiding. De opleidingsdoelen van de student kunnen binnen én buiten ROC Zadkine worden gerealiseerd (bijvoorbeeld in hbo of wo).

Tijdens de eerste drie jaar van het project Begeleid Leren heeft Rotterdam subsidie gekregen van ZonMW en Zilveren Kruis Achmea. Op basis daarvan is men begonnen met een pilot met Impuls. De Impuls-pilotcursus is uitvoerig geëvalueerd in samenwerking met het Trimbos-instituut. Later is in aanvulling op de Impuls-cursus een

Steunpunt Begeleid Leren opgericht waar studenten individueel begeleid worden bij het behouden van hun opleiding. Dit Steunpunt is onderdeel van het Zadkine Service Centrum. Dit centrum is breed toegankelijk voor alle studenten van het ROC die steun nodig hebben bij het kunnen behouden van hun studie. De ervaringen met en de resultaten van de eerste drie Impulsencursussen, volgend op de pilotcursus, en van het Steunpunt Begeleid Leren zijn gedurende een periode van drieënehalf jaar systematisch onderzocht (Korevaar, 2005).

Docenten van de toelidingscursus Impuls en begeleiders van het Zadkine Service Centrum zijn door de Stichting Rehabilitatie '92 getraind in de Individuele Rehabilitatiemethodiek.

ROC Zadkine is de enige onderwijsinstelling in de regio Zuid-Holland zuid die een Begeleid Leren-traject aanbiedt. Men is gestart met het een keer per jaar geven van de cursus. Door de uitbreiding van het doelgebied en doordat met meer ging investeren in acquisitie worden momenteel 100 mensen per jaar ingeschreven. De Impuls-cursus wordt nu 4 keer per jaar gegeven.

In de afgelopen 10 jaar heeft ROC Zadkine met Begeleid Leren internationale bekendheid verworven en heeft zij als inspiratiebron gediend voor andere onderwijsinstellingen die Begeleid Leren projecten willen starten.

Doelstelling en visie

De doelstelling van de Begeleid Leren-praktijk van ROC Zadkine is om studenten met met psychosociale/psychiatrische problematiek te ondersteunen bij het kiezen, verkennen en behouden van een reguliere opleiding. Men wil de kansen op de arbeidsmarkt voor deelnemers vergroten door hen een regulier diploma te laten behalen. Deze visie is gebaseerd op de IRB (zie hoofdstuk twee in dit rapport). Daarnaast zijn in het Begeleid Leren-programma elementen uit de “herstelbenadering” verwerkt (zie hoofdstuk twee), bijvoorbeeld door studenten ervaringen te laten delen in groepsgesprekken met lotgenoten. “Herstel” staat echter niet centraal. Impuls is in de eerste plaats bedoeld voor het stimuleren en ondersteunen van studenten in het oppakken en vasthouden van de studentenrol.

Activiteiten

De groepsactiviteiten en individuele contacten van Impuls vinden allen plaats binnen de school. Studenten kunnen gebruik maken van alle reguliere ROC faciliteiten. De cursus wordt geleid door een IRB-getrainde docent. Momenteel zijn er twee docenten, één met een GGZ-achtergrond en één ROC-docent die tevens coördinator is van Impuls.

Het aantal deelnemers per groep varieert van 20 tot 25 studenten. Het minimum aantal deelnemers is tien. Het programma bestaat uit 20 bijeenkomsten van 4,5 uur gedurende 10 weken op een vast dagdeel. De groepsbijeenkomsten hebben een vaste structuur waarbinnen IRB-elementen en studentcompetenties zichtbaar zijn. Werkvormen worden afgewisseld, zodat studenten met verschillende leerstijlen aan hun trekken komen. De cursus start 4 keer per jaar.

Vaardigheden die deelnemers leren, zijn het aanleggen van een port folio, het schrijven van dagverslagen, het stellen en oefenen van persoonlijke leerdoelen, het leren omgaan met het ontvangen en geven van feedback, communicatieve vaardigheden, het leren hanteren van een persoonlijk ontwikkelingsplan, enzovoort. Daarnaast wordt in de cursus veel aandacht besteed aan het thema *identiteitsbesef*: de individuele kennis van eigen talenten en zwakten. Om de cohesie in de groep te versterken en zo de kans op succes te vergroten, is een besloten Hyves site voor deelnemers gelanceerd. Dit vergroot ook het zicht van de docenten op de deelnemers.

Naast dit groepsgewijze opleidingstraject heeft men uren gereserveerd voor individuele mentorgesprekken. Per deelnemer wordt hier 5 uur voor uitgetrokken. Halverwege de cursus moet het vervolgtraject duidelijk zijn. Vooral moet helder zijn wie de deelnemer gaat ondersteunen bij het bereiken van het doel. Vaak is dat een trajectbegeleider. De ervaring heeft geleerd dat dit een belangrijke voorwaarde is om het gekozen doel ook daadwerkelijk te realiseren.

Ondersteuning bij de behouden-fase wordt geboden door het Steunpunt Begeleid Leren en kan bestaan uit:

- het leren van studievaardigheden en sociaal-emotionele vaardigheden
- individuele sociaal-emotionele ondersteuning
- begeleiding bij praktische zaken als het regelen van de studiefinanciering, uitkering of arbeids(leer)plaats
- bemiddeling bij mentoren, behandeling, huisvesting, etc.
- hulp bij het bepleiten bij de opleiding van aanpassingen, zoals hulp bij huiswerkopdrachten tijdens opname, uitstel van toetsen en alternatieve opdrachten
- het helpen organiseren van steun bij het leren door bijvoorbeeld familie, vrienden, groepsgenoten of vrijwilligers
- een lotgenotengroep, of beter nog ‘bondgenotengroep’
- op jouw wensen afgestemde afspraken over het vertrouwelijke karakter van de ondersteuning en de omgeving waar de gesprekken plaats vinden.
- diensten van het Zadkine Service Centrum (zie hieronder)

Het steunpunt werkt samen met verschillende GGz-instellingen, uitkerende instanties en reïntegratiebedrijven in de regio Rijnmond en de provincie Zuid-Holland.

Het Zadkine Service Centrum biedt een breed scala van diensten aan, zoals:

- schoolmaatschappelijk werker
- psycholoog
- assesment en testmogelijkheden (niveau, dyslexie)
- dyslexieverklaring
- logopedie
- uitstroombegeleiding
- loopbaanbegeleiding
- counselor
- vaardigheidslessen

Deze diensten worden vergoed vanuit de leerlinggebonden financiering.

Deelnemers

Deelnemers aan de toeleidingscursus Impuls variëren in leeftijd van 16 tot 52 jaar. Het merendeel is via GGZ-medewerkers doorverwezen naar ROC Zadkine.

Deelnemers komen met uiteenlopende psychische problemen binnen. Het grootste deel van de aanmeldingen komt van GGZ-instellingen zoals de Grote Rivieren, Bavo Parnassia groep, EMC, Delta, RIAGG en Paameijer. Op de lijst potentiële toeleveranciers worden in totaal 118 organisaties in de regio genoemd; vooral instellingen die zich bezighouden met behandeling, begeleiding en opvang, organisaties voor dagbesteding, werk en trajectbegeleiding, belangenorganisaties voor cliënten en familie en gemeentelijke- en uitkeringsinstanties. Ook de ACT (assertive community treatment) teams in Rotterdam en omgeving verwijzen steeds vaker cliënten met een studiewens.

Een recente ontwikkeling is de samenwerking met de Mytylschool (voor mensen met een ernstige lichamelijke handicap). De combinatie van studenten met psychische beperkingen met studenten met lichamelijke beperkingen blijkt vruchtbaar omdat het voor beide partijen een relativerende uitwerking heeft. Pluriformiteit doet iets met het zicht op de eigen beperkingen en moeilijkheden.

Deelnemers worden na een intakegesprek ingeschreven bij Impuls. In het gesprek wordt vooral gekeken naar de mogelijkheden en de motivatie van de student in spé. De structurele financiering van Impuls is een knelpunt. Deelnemers betalen een eigen bijdrage van € 200, maar dit is niet kostendekkend. De overige kosten neemt het ROC voor zijn rekening. Het ROC gaat er van uit dat ongeveer de helft van de deelnemers een opleiding bij ROC Zadkine gaat volgen zodat deze investering enigszins terugverdiend wordt. Daarnaast levert Impuls ROC Zadkine veel naamsbekendheid op, vooral bij instellingen die zich bezighouden met jongerenproblematiek en psychiatrische problematiek.

Evaluatie

Uit de gesprekken met betrokkenen blijkt dat men tevreden is over de praktijk van Begeleid Leren. Dit wordt onderstreept door de behaalde resultaten: ongeveer 70% van de deelnemers van Impuls maakt een opleidingskeuze.

Deelnemers hebben behoefte aan snelle doorstroom naar de opleiding van hun keuze. Ze vinden het vervelend dat dit niet altijd kan. Degenen die in januari klaar zijn met de toeleidingscursus moeten tot september 'wachten' tot ze verder kunnen studeren.

Aan het eind van de cursusperiode wordt Impuls geëvalueerd. Zonodig wordt het programma aangepast. Daarna verliezen de Impuls-docenten het zicht op de op de cursisten. Er is onvoldoende tijd om te monitoren hoe het verder gaat met de studenten nadat zij uitgestroomd zijn uit de toeleidingscursus. Hierdoor is de opbrengst van het vervolgtraject gericht op behouden niet helder.

Ervaringen van Mathilde en Debby

Mathilde heeft vorig jaar Impuls afgesloten. Mathilde heeft Impuls gevonden via de website van het Zadkine. Haar GGz-behandelaar kende het project destijds niet. Debby is nu voor de derde week student bij de toelidingscursus. Ze werd zowel door de leerplichtambtenaar als door haar therapeut voorzien van de Impulsfolder. Beide zijn van plan een diploma te halen. Door omstandigheden hebben zij met eerdere opleidingen moeten stoppen en voelen ze zich onzeker over de juiste keuze voor een nieuw traject. Zij hebben Impuls gekozen met de verwachting duidelijkheid te krijgen over een passend vervolg.

“ Het programma bestaat uit allemaal onderdelen die je helpen bij het maken van een keuze. Impuls is ook een brug tussen twee werelden: je bent er door problemen uitgeraakt, en de stap naar een gewone opleidingssituatie is nog erg groot. Impuls helpt bij de overgang.”

Wat fijn wordt gevonden door beide studenten, is dat alle deelnemers min of meer in dezelfde situatie verkeren. Je kunt gemakkelijker jezelf zijn. De een vertelt veel over zichzelf, de ander bijna niets. Er is weinig druk, je kunt zijn wie je bent. Elke dag kun je werken aan (grote of kleine) doelen, bijvoorbeeld: vandaag wil ik uit mezelf iets zeggen in de klas. Van te voren kies je een *maatje* ; deze geeft je feedback op hoe je aan je doel hebt gewerkt. Dat gaat in de vorm van tops en tips; wat gaat goed, wat kan beter. Aan het eind van de cursus heb je dan 10 kaartjes met complimenten en tips.

Mathilde waardeert de niveautest die is afgenomen. Ze wilde onderwijsassistente worden en heeft door middel van een test vastgesteld dat ze niveau 4 kan halen. Dat heeft haar (weer) zelfvertrouwen gegeven. Ook heeft ze veel steun ondervonden van een mevrouw met psychische problemen die in de les over haar loopbaan kwam vertellen. Met deze mevrouw kwam het helemaal goed, ze kreeg een goede baan en een kind. Dat gaf veel moed.

Debby vindt het plezierig dat er vooral veel nadruk wordt gelegd op wat je goed kunt. De leraren hebben veel vertrouwen in dat je het kunt en dat het gaat lukken. Zelf was ze verbaasd over het aantal kwaliteiten en talenten waar ze achter kwam. Daardoor verandert de mening die je over jezelf hebt.

Sommige lesonderdelen worden door Mathilde en Debby kinderachtig gevonden. Of soms lijkt het kinderachtig, omdat je niet altijd weet wat het nut is van een oefening. Een andere irritatie is dat mensen vaak te laat komen of niet opletten in de les.

Wat er mist in het programma? Dat zouden Debby en Mathilde niet weten. Hooguit dat het jammer was dat het afgelopen was, noemt Mathilde. Je voelt je net een beetje op je gemak en dan is het weer afgelopen. Het duurt bovendien lang voordat ze verder kan met de opleiding, aangezien die pas in september 2008 gaat starten, en ze in oktober 2007 klaar was met Impuls.

Als er een cijfer moet worden gegeven, twijfelt Mathilde tussen een 6 en een 7, en dat lag meer aan de groep. Debby geeft een 7.

Succesfactoren

Vier factoren hebben bijgedragen aan het succes, volgens de geïnterviewde medewerkers:

- *ROC als initiatiefnemer*

Het feit dat het ROC als trekker en initiatiefnemer optreedt, heeft goed uitgepakt. Men heeft visie en ondernemingszin en kan intern voor draagvlak zorgen. Bovendien zijn de medewerkers en het management bevlogen: dit zijn cruciale voorwaarden om een Begeleid Leren in de praktijk levensvatbaar te maken binnen een ROC en om de interne beeldvorming positief te beïnvloeden.

- *Visie*

De duidelijke keuze voor een model en een visie met bijbehorende methodiek, de IRB. In de contacten met stakeholders blijkt dit onmisbaar. Omdat sinds kort in ` onderzoek is aangetoond dat de IRB-benadering Evidence Based is, is het draagvlak vergroot.

- *Inbedding*

De Begeleid Leren praktijk maakt structureel deel uit van het ROC: het programma wordt uitgevoerd ín het gebouw van het ROC. Dat helpt deelnemers enorm de studentrol te kunnen vervullen.

- *Opzet*

Het project heeft baat gehad bij de gedegen opzet vanaf de startdatum. Dankzij deze opzet is het project met subsidie van de grond gekomen.

Risicofactoren

Het belangrijkste knelpunt is het gebrek aan structurele financiering van de toelidingscursus. De toelidingscursus past niet bij de financieringssystematiek in het mbo. Tot nu toe worden er individuele oplossingen gevonden, bijvoorbeeld door middel van samenwerking met het UWV.

Toekomst

De plannen voor de toekomst hebben betrekking op vier gebieden:

- **Uitbreiden doelgroepen**
Gedacht wordt aan jongeren met een lichamelijke beperking en jongeren uit de jeugdhulpverlening. Daarnaast kan het gebruik van de IRB methodiek in Impuls ook ingezet worden als instrument bij de keuze van onderwijs bij de doelgroep jongeren die geen of een zeer slecht beroepsbeeld hebben.
- **Uitbreiden samenwerkingspartners**
Er worden contacten gelegd met CWI, UWV, de sociale diensten en gemeentelijke instellingen die zich bezighouden met problematiek en onderwijs. Ook de commerciële reïntegratiebedrijven wil men in de toekomst gaan benaderen: naast een inhoudelijke motivatie genereren reïntegratie trajecten ook mogelijkheden voor extra inkomsten.
- **Een structurele oplossing vinden voor de financiering**
Het management hoopt in de toekomst meer financieringsbronnen te kunnen aanboren voor programma's zoals Impuls. Het accent op competentiegerichte leren biedt perspectieven omdat de nadruk ligt op individuele trajecten. Er bestaan plannen om bij alle studierichtingen een periode van oriënteren/verkennen in te bouwen.
Dat zou betekenen dat Impuls niet langer bijzonder is van structuur en financiering.
- **Betere aansluiting van Impuls op een vervolgopleiding**
De belangrijkste hobbels om dat te realiseren zijn logistiek en organisatorisch van aard. Als inspirerend voorbeeld van een ROC dat hierin ver is gevorderd wordt het Friesland College in Heerenveen genoemd.

6. Begeleid Leren in Apeldoorn en Deventer

Samenwerkende organisaties

Begeleid Leren in Apeldoorn en Deventer is een gezamenlijke inspanning van de RIBW-Oost-Veluwe en ROC Aventus, in het bijzonder de sector Gezondheid Dienstverlening en Welzijn in Apeldoorn en het ROC Service Centrum Aventus in Deventer.

Met ruim 17.000 studenten en 1350 medewerkers is ROC Aventus de grootste onderwijsaanbieder in de stedendriehoek Apeldoorn, Deventer en Zutphen. Het ROC verzorgt MBO en educatie voor jongeren en volwassenen van 16 tot 80 jaar. De loopbaanoriëntatiecursus Estrade, onderdeel van het Begeleid Leren-programma, is ondergebracht bij de sector Servicecentrum Aventus. De opleiding voor Begeleider Geestelijke Gezondheidszorg met Ervaringsdeskundigheid (BGE) is bij de sector Gezondheid Dienstverlening en Welzijn (GDW) ondergebracht.

De RIBW Oost Veluwe begeleidt 700 cliënten met een psychiatrische beperking en biedt werkgelegenheid aan 335 medewerkers. Het zorgaanbod omvat beschermd wonen, ambulante begeleiding aan huis, relatie- en contactbemiddeling, diverse vormen van dagbesteding en begeleid leren. De RIBW werkt nauw samen met partners op het gebied van zorg en welzijn.

Ontstaansgeschiedenis

De oorsprong van Begeleid Leren in Deventer ligt in 2003, bij het van start gaan van de loopbaanoriëntatiecursus “Estrade” op het ROC Servicecentrum in Deventer. Bij de ontwikkeling van de cursus was de GGz-instelling Adhesie nauw betrokken.

Het initiatief voor een begeleidingstraject onder de naam “Begeleid Leren” in de regio Apeldoorn is in 2006 genomen door de RIBW Oost Veluwe. Daar werd geconstateerd dat binnen lopende rehabilitatietrajecten nauwelijks doelen werden gesteld op het terrein “leren”, terwijl cliënten wel vragen hadden op dat terrein. Er werd contact gezocht met het ROC Aventus. Vervolgens is een samenwerking tot stand gekomen met twee

afdelingen van het ROC: de Sector Gezondheid, Dienstverlening en Welzijn in Apeldoorn en het ROC Servicecentrum Aventus in Deventer.

Het bestaande initiatief in Deventer en de plannen in Apeldoorn werden in 2006 gebundeld in het project Begeleid Leren en resulteerden in een halfjaarlijkse loopbaanoriëntatiecursus, een BGE opleiding (Begeleider Geestelijke Gezondheidszorg met Ervaringsdeskundigheid) en het voornemen een Steunpunt in te richten. De BGE opleiding wordt hier buiten beschouwing gelaten omdat het geen onderdeel is van het Begeleid Leren programma.

De ervaringen bij ROC Zadkine hebben bij de ontwikkeling van het cursusaanbod als voorbeeld gediend. De docenten zijn getraind in het model van de Individuele Rehabilitatie Benadering; één docent is afkomstig van de RIBW, de ander van het ROC.

De kosten zijn gedurende de projectfase gefinancierd uit projectsubsidie van ROC Aventus. Wanneer de projectfase voorbij is, zal structurele financiering moeten worden gevonden.

Vanaf 2006 nemen gemiddeld 10 studenten per keer deel aan de loopbaanoriëntatiecursus.

Het project is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het ROC en de RIBW. Hoewel Begeleid Leren in 2008 alleen nog uit een loopbaanoriëntatiecursus bestaat zijn er plannen om het aanbod uit te breiden met een Steunpunt. Hier kunnen studenten tevens hulp krijgen bij het volhouden en succesvol afronden van de gekozen opleiding.

Doelstelling en visie

In Apeldoorn/Deventer is Begeleid Leren een begeleidingsvorm om potentiële studenten met een psychiatrische beperking te ondersteunen bij het *kiezen en verkrijgen* van een opleiding. Tevens wordt het begeleidingsaanbod op korte termijn uitgebreid met hulp bij het *behouden* van een opleiding. De uitgangspunten van de IRB staan model voor het Begeleid Leren programma.

Behalve het daadwerkelijk kiezen en verkrijgen van een opleiding, wordt ook het gemotiveerd uitstellen van een keuze als positieve uitkomst gezien. Datzelfde geldt voor de keuze voor een alternatief traject, zoals (vrijwilligers) werk.

Activiteiten

Het huidige aanbod bestaat uit een *loopbaanoriëntatiecursus*, die in groepsverband wordt aangeboden. In 2008 vindt uitbreiding plaats naar een ROC breed Steunpunt, dat zich gaat richten op het *behouden* van een bestaand studietraject.

De loopbaanoriëntatiecursus start in het voor- en najaar; één groep in Deventer en één groep in Apeldoorn. Per groep kunnen circa 20 studenten deelnemen. Gedurende 10 weken volgen de deelnemers het programma 2 keer per week van 9 tot 14 uur. De vorm en inhoud van dit lesprogramma komen sterk overeen met die van het Impulsprogramma van ROC Zadkine.

Naast een vast programma en een duidelijke structuur wordt ook ruimte geboden voor inbreng en wensen van cursisten. De cursus is zo samengesteld, dat de individuele deelnemers na afloop kunnen verwoorden wat bij hen past, welke opleidingswensen er zijn en over welke competenties ze beschikken.

De groepsbijeenkomsten worden geleid door een docent van de RIBW en een docent van het ROC. Beide docenten fungeren daarnaast als mentor voor individuele studenten. Op een aantal vaste momenten in het traject vinden individuele voortgangsgesprekken plaats. Hierin wordt vooruitgeblikt op het vervoltraject. Tevens wordt het functioneren van de student in de groep besproken. Aan het eind van het traject wordt veel aandacht geschonken aan de motivatie van de student voor het gekozen vervoltraject. Van de student wordt gevraagd een zogenaamd motivatieverslag te schrijven over de gewenste studierichting. Naast aandacht voor de motivatie, wordt vooruitgeblikt op de benodigde vaardigheden en steun.

Om studenten te werven wordt op twee vaste momenten per jaar een *voorlichtingsavond* georganiseerd. Aan deze voorlichting werken docenten, projectmedewerkers en

studenten mee. Het inzetten van positieve rolmodellen die kunnen enthousiasmeren is een succesvol middel gebleken.

Voordat de nieuwe studenten kunnen worden ingeschreven, vinden individuele *intakegesprekken* plaats. Beide docenten bespreken vooral doelvaardigheidsthema's met de toekomstige student. Aan de orde komen onder andere de verwachtingen van de student, in hoeverre hij of zij er iets voor over heeft de met de cursus te beginnen, of er mensen zijn die de student ondersteunen, en in hoeverre het lukt om enige afstand te nemen tot de eigen problematiek. Na de intakegesprekken kan ongeveer de helft aan de cursus beginnen.

Van de studenten wordt verwacht dat ze een eigen bijdrage van € 150 betalen.

Het toekomstige Steunpunt wordt ROC-breed opgezet en is toegankelijk voor alle ROC deelnemers die vanwege een psychiatrische ziekte of de gevolgen daarvan moeite hebben met het volgen van een opleiding. Twee huidige Servicecentrum-medewerkers van Aventus zullen worden getraind in de IRB methodiek en gaan het Steunpunt bemannen. Het Steunpunt zal worden ingebed in de bestaande onderwijsstructuur van Servicecentrum Aventus, bij het onderdeel Studie en Handicap. Hierdoor zijn alle bestaande ondersteunende mogelijkheden beschikbaar voor de studenten. Het Servicecentrum biedt bijvoorbeeld coaching, faalangstraining, diagnostiek, advies en assesment.

Het Steunpunt gaat zich bezighouden met het aanleren van studie- en sociaal emotionele vaardigheden, biedt begeleiding bij praktische zaken zoals het regelen van studiefinanciering en organiseert steun bij het studeren in de kring van familie, vrienden en vrijwilligers.

Deelnemers

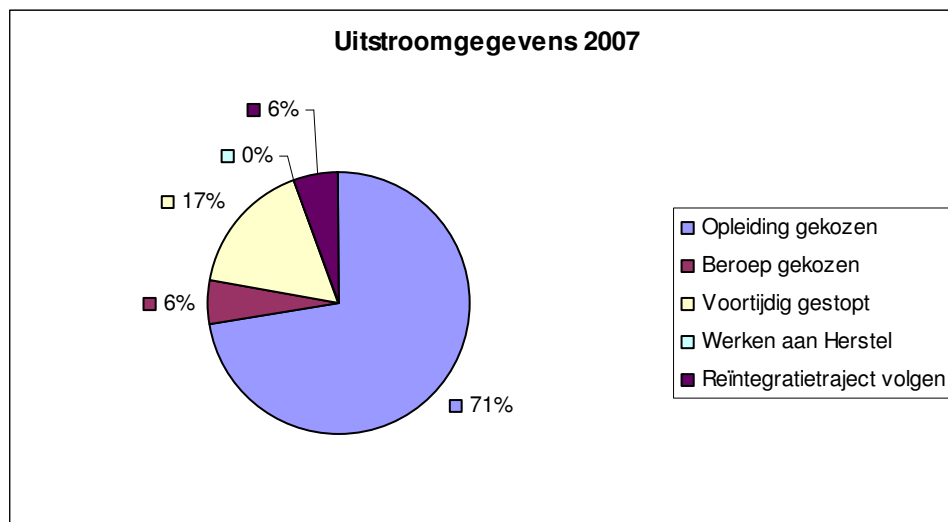
De deelnemers zijn vooral afkomstig van GGz-organisaties in de regio. De psychiatrische problemen zijn uiteenlopend. De leeftijden variëren van 20 tot 50 jaar. Een voorwaarde voor deelnemen aan het Begeleid Leren programma is dat er sprake moet zijn van een langdurige beperking ten gevolge van psychiatrische problematiek. Daarnaast wordt er geselecteerd op motivatie; potentiële studenten moeten het voornemen hebben zich daadwerkelijk in te gaan zetten voor de keuze van een toekomstig regulier opleidingstraject.

Op dit moment stromen veel deelnemers in via GGz instellingen als Adhesie, RIBW Oost Veluwe en GGNet. Er is een trend gaande dat ook ROC studenten uit bestaande opleidingen doorverwezen worden naar de loopbaanoriëntatiecursus.

Evaluatie

De meerderheid van de cursisten maakt de cursus af en heeft aan het eind een keuze gemaakt voor een vervolgopleiding of –studie. Het management en de docenten van het Begeleid Leren-programma zijn van mening dat het aanbod voldoet aan de vraag. Dagelijkse en slotevaluaties leveren informatie over de ervaren kwaliteit van de opleiding. Daarnaast worden in- en uitstroomgegevens bijgehouden over de inkomenssituatie, verwijzende instanties, leeftijd en geslacht van de deelnemers. Tevens worden de uitkomsten van de loopbaanoriëntatiecursus geregistreerd. Deze gegevens worden verwerkt in een totaaloverzicht (zie onderstaande figuur). De belangrijkste reden van tussentijdse uitval is het opspelen van psychiatrische problemen.

Figuur 2: Uitstroombestemmingen van deelnemers aan Estrade in 2007

Ter illustratie worden hieronder de ervaringen van twee deelnemers beschreven.

Ervaringen van Jolanda en Bob

Jolanda heeft de diagnose schizofrenie en is in een zware depressie geraakt na de geboorte van haar dochtertje. Via ambulante gezinszorg kreeg ze informatie over een voorlichtingsavond bij het ROC. Dezelfde avond van de voorlichtingsavond heeft ze zich laten inschrijven voor een intake. Jolanda heeft in vijf maanden de loopbaanoriëntatiecursus afgerond.

Door de cursus kwam ze er achter dat ze nog niet toe is aan een vervolgopleiding. Ze voelde zich tijdens de cursus gesteund door haar begeleiders. Wat ze nu wel mist is een vervolg op de toelidingscursus. Ze zou graag nog een half jaar extra begeleiding willen hebben om de verschillende stappen om tot een opleidingskeuze te komen, met succes af te ronden.

Bob is door het ROC zelf doorverwezen naar de loopbaanoriëntatiecursus. Hij wilde al eerder weer een opleiding volgen maar gaf aan nog geregeld last te hebben van beperkingen vanwege schizofrenie. Ook kon hij zelf niet voldoende beoordelen of hij er al aan toe was om een volledige opleiding te volgen. Het deelnemen aan de loopbaanoriëntatiecursus heeft er voor Bob toe geleid dat hij in september de opleiding van zijn keuze gaat volgen.

Bob vindt dat hij meer zicht heeft gekregen op zijn mogelijkheden in de loop van de cursus. Hij voelt zich begrepen en ondersteund, zowel door de begeleiders als door de andere deelnemers. Hij vindt het fijn dat er evaluatiemomenten waren aan het einde van de les om zo invloed uit te kunnen oefenen op de lesinhoud.

Jolanda en Bob waarderen vooral de volgende onderdelen van het programma:

- evaluatie momenten
- ondersteuning van de docenten
- aandacht voor mogelijkheden i.p.v. aandacht voor de ziekte
- het aan kunnen geven van pauze momenten

Jolanda en Bob missen de volgende onderdelen van het programma:

- een eventueel vervolgtraject
- de cursusinhoud sloot niet altijd bij iedereen aan

Succesfactoren

Vier factoren zijn verantwoordelijk geweest voor het succes van het Begeleid Leren-project.

- *Uitbreiding naar de regio Apeldoorn-Deventer*

Na een kleinschalige start in Deventer, is met de uitbreiding naar Apeldoorn de mogelijkheid gerealiseerd voor studenten op twee momenten per jaar met de cursus te beginnen.

- *Intake als toegangspoort*

De intake voor de loopbaanoriëntatiecursus verloopt via een strak schema. Er wordt doorgevraagd op doelvaardigheid. Vooral de toekomstige inzet van de kandidaat wordt uitgediept. Hoewel de helft van de kandidaten afvalt, is de kans op succesvolle afronding voor de toegelaten kandidaten groot.

- *IRB als leidraad voor doelstelling en inhoud*

De medewerkers noemen het een voordeel dat zij vanuit eenzelfde referentiekader werken. Iedereen heeft in grote lijnen dezelfde doelen voor ogen met Begeleid Leren.

- *Bundeling van expertise*

Docenten zijn afkomstig uit de GGz- en onderwijswereld en werken nauw samen. De diversiteit van professionals is een meerwaarde gebleken. Daarnaast worden bevlogenheid en betrokkenheid als onmisbaar gezien.

Risicofactoren

De deelnemende partijen zijn tevreden over wat tot nu toe is gerealiseerd. Na een pioniersfase is de praktijk operationeel op twee locaties. Er bestaan volop uitbreidingsplannen. De zorgen die er zijn, betreffen met name de periode ná de projectfase. Enkele belemmeringen worden hieronder aangegeven.

- *Financiering en organisatie*

Het is nog niet duidelijk op welke wijze voorzien kan worden in een structurele financiering van met name de loopbaanoriëntatiecursus. De praktijk van de loopbaanoriëntatiecursus past niet in de financieringsstructuur van het reguliere onderwijs. Ook is niet altijd helder wie eigenaar is van dit probleem: de gezamenlijke partijen, het ROC óf de RIBW. Daardoor blijven acties die op dit vlak wel eens te lang uit. De stroperigheid van werken binnen een grote organisatie als het ROC en de RIBW wordt als een nadeel ervaren.

- *Personele inzet BL praktijk*

Begeleid Leren is relatief kwetsbaar door het kleine aantal IRB-geschoolde docenten. Dit vraagt om uitbreiding.

Toekomst

Een belangrijke uitdaging voor Begeleid Leren in Apeldoorn en Deventer is, hoe de bereikte resultaten vanuit de projectfase geborgd kunnen worden in de periode daarna. Daarbij is financiering een belangrijk aandachtspunt, maar ook de taakafbakening en -verheldering tussen management en uitvoerenden.

Inhoudelijk zijn er plannen tot uitbreiding: zo wil de RIBW Oost-Veluwe gaan starten met een intern Steunpunt om mensen te begeleiden bij individuele IRB trajecten op het terrein van onderwijs. Daarnaast wil zowel het ROC als de RIBW zich in gaan spannen voor de doelgroep “vroegtijdig schoolverlaters”, jongeren die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten. In die groep bevindt zich veel psychiatrische problematiek.

Tot slot vindt men het een belangrijk aandachtspunt om in de toekomst meer docenten te scholen voor Begeleid Leren.

7. Begeleid leren in Heerlen

Samenwerkende organisaties

Begeleid Leren in Heerlen is een gezamenlijk project van de divisie Langdurige Zorg, cluster Dagbesteding en Ontmoeting van de Mondriaan Zorggroep en de unit Educatie/Trajectbureau van het ROC Arcus College.

De Mondriaan Zorggroep is een instelling voor geestelijke gezondheidszorg in Oostelijk Zuid-Limburg met meer dan 35 locaties, waar mensen met psychiatrische problematiek en mensen met verslavingsproblematiek terecht kunnen. Er zijn ongeveer 1960 medewerkers werkzaam en ongeveer 12.380 cliënten in zorg. De Mondriaan Zorggroep hecht veel waarde aan goede, veilige, solide en stimulerende woon-, werk- en leefomstandigheden. Zij streeft ernaar dat iedereen de mogelijkheid heeft om zich te ontplooiën en te ontwikkelen. De Mondriaan Zorggroep bestaat uit vijf divisies: Kortdurende Zorg, Langdurige Zorg, Ouderen, Kinderen en Jeugdigen en Verslavingszorg.

Het Arcus College is een Regionaal Opleidingencentrum (ROC). Het Arcus College biedt een breed aanbod aan middelbare beroepsopleidingen, in vol- en deeltijd en daarnaast volwassenen educatie en contractonderwijs. Met meer dan 9.000 cursisten, 400 opleidingen en 700 medewerkers is het Arcus College de grootste onderwijsaanbieder in Parkstad. De unit Educatie/Trajectbureau levert tevens maatwerk in contractactiviteiten. Het trajectbureau begeleidt deelnemers waarvoor de begeleiding binnen het normale pakket van een unit niet toereikend is.

Ontstaansgeschiedenis

Sinds de jaren '80 van de vorige eeuw werken het psychiatrisch centrum Welterhof (nu onderdeel van Mondriaan Zorggroep) en het Advies- en Studiecentrum (nu de unit Educatie van het ROC Arcus College) al samen op het gebied van onderwijs. Deze samenwerking leidde in 2001 tot de gezamenlijke start van een Begeleid Leren-project. Aanleiding tot deze nieuwe vorm van samenwerking was de wederzijds geconstateerde

toename van jongeren met psychische problematiek. Door de psychiatrische problematiek liepen deze jongeren vast in het regulier onderwijs en was er vaak sprake van voortijdig schoolverlaten. Het project is mede gefinancierd door een subsidie van de provincie Limburg voor een periode van tweeënhalf jaar. De Mondriaan Zorggroep en het ROC Arcus College verstrekten de overige financiële middelen. De projectorganisatie bestond uit een stuurgroep (directie en management) en een klankbord (gemeentelijke instellingen, maatschappelijke organisaties, cliëntenorganisaties, UWV en sociale diensten).

Vanaf 2004 is het Begeleid Leren-project overgegaan in een structureel Begeleid Leren-programma en ingebed in het reguliere aanbod van de Unit Educatie van het ROC Arcus College. De Mondriaan Zorggroep en het ROC dragen gezamenlijk de eindverantwoordelijkheid voor het Begeleid Leren-programma. In 2008 zijn er 80 deelnemers in begeleiding. De begeleiding wordt geboden door één GGz-begeleider en docenten van het ROC Arcus College. De financiering van het onderwijstraject is zeer divers en komt uit reguliere onderwijsgelden zoals de WEB-middelen en GGz-financiering, zoals de AWBZ. Daarnaast wordt steeds meer gebruik gemaakt van leerling gebonden financiering ('rugzakje'). De uitkerende instantie UWV financiert de cursus of opleiding vanuit een reïntegratietraject of vanuit een Wajong-uitkering. Een aantal deelnemers financiert de opleiding zelf.

Doelstelling en visie

In Heerlen is Begeleid Leren een vorm van begeleiding om deelnemers met een psychiatrische handicap te ondersteunen bij het kiezen, verkrijgen en het behouden van een opleiding. De IRB visie wordt onderschreven, waarbij er ook aansluiting is gevonden bij de visie en werkwijze van de volwasseneneducatie. Men heeft als gezamenlijke visie dat ieder individu recht heeft op life long learning ongeacht het type en mate van de beperking.

Activiteiten

Het aanbod bestaat uit een groepsgericht traject en een individueel maatwerktraject. Voor beide trajecten bestaat een intakeprocedure. De GGz-begeleider begeleidt de

intakeprocedure. Onderdeel van de intakeprocedure is een oriënterend informatief gesprek waarbij wordt ingegaan op de educatieve vraag en achtergrond, de psychiatrische problematiek en de motivatie van de potentiële deelnemer.

Het groepsgerichte traject bestaat uit de Opstap-cursussen (NT1 en NT2) en twee groepen informatica. Na de Opstap-cursus kan de deelnemer desgewenst de overstap maken naar het regulier onderwijs. Het programma van de NT1 deelnemer omvat één dagdeel per week van drie uur en vijftien minuten. De opstapgroep NT2 is één keer per week twee dagdelen van drie uur en vijftien minuten. De lessen vinden plaats op het ROC, waarbij de deelnemers begeleiding krijgen van zowel de docenten als van de GGz-begeleider. De individuele trajecten worden door de GGz-begeleider begeleid. Veel voorkomende onderwerpen die hierbij aanbod komen, zijn de ondersteuning bij het indienen studieaanvraag, het aanmelden bij de onderwijsinstelling, het oefenen van studievaardigheden, het plannen en organiseren en de begeleiding bij een kennismakingsgesprek.

Deelnemers

De deelnemers aan het Begeleid Leren-programma zijn cliënten van de Mondriaan Zorg Groep tussen de 18 en 50 jaar. Er nemen even veel mannen als vrouwen deel aan de Opstap-cursussen. In het schooljaar 2007-2008 zijn er in totaal ongeveer 80 deelnemers begeleid, zowel groepsgewijs als individueel.

Om deel te kunnen nemen aan het Begeleid Leren-programma moet men cliënt van de Mondriaan Zorg Groep zijn, belangstelling hebben voor een (beroepsgerichte) cursus, opleiding of studie, voldoen aan de toelatingseisen van de gekozen opleiding en gemotiveerd zijn om door middel van een cursus of opleiding aan de eigen toekomst te werken. Een voorwaarde voor deelname aan het Begeleid Leren-programma is tevens dat bij de deelnemer door een bevoegde hulpverlener een psychiatrische diagnose is geconstateerd. Op deze wijze kan men de contacten van de GGz-begeleider financieren door middel van DBC- of AWBZ-financiering.

Ervaring Peter (deelnemer)

Peter (50 jaar) kijkt terug op een leven met zeer onprettige onderwijservaringen. Jarenlang was hij thuis en dakloos. Tijdens zijn deeltijdbehandeling kwam hij in aanraking met de mogelijkheid om weer te gaan leren. Hierop reageerde hij in eerste instantie sceptisch. Door ondersteuning van de GGz-begeleider heeft Peter verschillende cursussen afgerond. Hij kan inmiddels goed overweg met de computer en wil dit verder uitbreiden. De nieuwe vaardigheden hebben zijn zelfstandigheid vergroot. Hij wil doorgaan met leren. Hij heeft nu de ervaring dat hij ook dingen kan bereiken in het leven ondanks zijn psychiatrische problematiek.

Peter heeft waardering voor de onderdelen van Begeleid Leren:

- Het hebben van een luisterend oor;
- De individuele begeleiding;
- Geboden maatwerk (leren in je eigen tempo en kunnen werken op je eigen niveau)

Evaluatie

De Begeleid Leren-trajecten sluiten in het algemeen goed aan bij de doelgroep.

Men denkt wel dat de groep van mensen met psychiatrische problematiek of psychiatrische klachten die een latente of een manifeste onderwijsvraag hebben veel groter moet zijn dan de groep die men nu bereikt. Om voor cliënten, begeleiders en overige betrokkenen het Begeleid Leren-programma meer toegankelijk te maken is er binnen de Mondriaan Zorg Groep een zorgloket Werken, Leren en Welzijn ontwikkeld. Op deze wijze is er een structurele inbedding ontstaan van het Begeleid Leren-programma binnen het deelgebied Leren. Tevens kan gebruik worden gemaakt van de expertise die op het gebied van trajectbegeleiding bestaat binnen de deelgebieden Werken en Welzijn. Het ROC wil het Begeleid Leren-programma graag uitbreiden, gezien het aantal voortijdig schoolverlaters met psychiatrische en gedragsproblematiek. Ook wil men met het programma aansluiten bij de vraag naar ondersteuning voor jongeren met verslavingsproblematiek.

Succesfactoren

De volgende factoren hebben bijgedragen aan het succes van het project.

- *Betrokkenheid medewerkers*

Het enthousiasme en de betrokkenheid van de medewerkers die het Begeleid Leren-programma uitvoeren is groot. Het programma wordt grotendeels gedragen door de grote inzet van de Begeleid Leren-medewerkers, zowel vanuit de GGz als vanuit het ROC.

Daarnaast bestaat er *commitment* vanuit de directie en het management van beide organisaties met het Begeleid Leren-programma. De GGz-begeleider geeft aan dat je een “manusje van alles” moet zijn en vertrouwen moet blijven houden in het werk dat je doet. De intrinsieke beloning haal je uit de persoonlijke groei die je bij de deelnemers constateert.

- *Korte communicatielijnen*

De aanwezigheid van de GGz-begeleider in de school zorgt ervoor dat er een efficiënte werkwijze is ontstaan. Contact is gemakkelijk te leggen, zowel met deelnemers als docenten. “Tussendooroverleg” zorgt voor de benodigde (snelle) actie. Deze korte communicatielijnen worden als zeer positief ervaren door zowel de GGz als het ROC Arcus College.

Risicofactoren

De betrokkenen zijn in het algemeen tevreden over het Begeleid Leren-programma, al zijn er ook nog wel wat hindernissen te overwinnen:

- *Financiering*

De financiering van het onderwijs en de daarbij behorende ondersteuning aan deelnemers met psychiatrische problematiek is vanaf het begin een aandachtspunt geweest. Externe omgevingsfactoren (zoals veranderende wet- en regelgeving) en de financiële situatie van individuele deelnemers zorgen ervoor dat een collectieve financiële oplossing niet mogelijk is. De GGz-begeleider zoekt per deelnemer een adequate financiële oplossing. Het spreekt voor zich dat dit een tijdrovende bezigheid is.

- *Verskil in cultuur ROC en GGz*

De ervaring leert dat ROC docenten vaker belemmeringen zien dan kansen als het gaat om werken met de doelgroep. De docenten richten zich op studieresultaten en juist deze ontbreken vaak. De docenten zijn primair gericht op onderwijs. De GGz-begeleider heeft juist als hoofdtaak creëren van randvoorwaarden die de deelnemers nodig hebben in het omgaan met conflictsituaties en met het samenwerken in een groep, met als doel het optimaal benutten van de mogelijkheden van de deelnemer. Vanuit de GGz ervaart men een verschil in basishouding (geduld, zelfreflectie, inlevingsvermogen) ten opzichte van de doelgroep. De GGz-begeleider heeft daarom veel geïnvesteerd in de voorlichting aan

docenten, het opbouwen van contacten en in het dagelijks aanwezig zijn in de school als aanspreekpunt. Bij de betrokken docenten is inmiddels een breder draagvlak voor de betreffende deelnemers en het Begeleid Leren-programma ontstaan.

Toekomst

Het Begeleid Leren-programma is na een periode van experimenteren een structureel onderdeel geworden van het ondersteuningsaanbod van de unit Educatie van het ROC. De pioniersfase is voorbij. Daarnaast heeft men de stap gemaakt om door middel van een zorgloket Begeleid Leren te integreren binnen het bestaande zorgaanbod van de Mondriaan Zorggroep. Aan de volgende punten wil men de komende tijd specifiek aandacht besteden:

- *Innovatie*

Er is duidelijk een behoefte om innovatief bezig te zijn en te blijven. Ter illustratie: vanuit de verslavingzorg is er veel vraag naar ondersteuning van jongeren op het gebied van leren. Binnen het huidige Begeleid Leren-programma ontbreekt de specifieke expertise voor deze doelgroep. Het voornemen is om het Begeleid Leren-programma aan te passen en eventueel aan te vullen voor deze specifieke doelgroep.

- *Monitoren*

Zowel de GGz als het ROC wil de voortgang van de deelnemers aan het Begeleid Leren-programma beter monitoren. Monitoren geeft inzicht in de studieresultaten van de deelnemers en maakt duidelijk wat de begeleiding van de deelnemers kost en oplevert. Vanuit het rehabilitatiestandpunt is het eveneens belangrijk om duidelijk te maken hoeveel mensen hun opleidingsdoelen halen en (weer) in de rol van student in een opleidingsomgeving functioneren.

- *Aanbod Begeleid Leren-programma*

Het aanbod van het Begeleid Leren-programma wil men toegankelijk maken voor alle ROC deelnemers die te maken hebben met voortijdig schoolverlaten als gevolg van psychiatrische, verslavings- en gedragsproblematiek. Het bedienen van een bredere doelgroep biedt meer organisatorische en financiële zekerheid en biedt daardoor ook een beter perspectief voor deelnemers met psychiatrische problematiek.

Hoofdstuk 8: de vijf praktijken in vogelvlucht

In hoofdstuk drie tot en met zeven zijn de vijf good practices in detail beschreven. In dit hoofdstuk worden de bevindingen geïntegreerd en worden overeenkomsten en verschillen belicht. Eerst wordt in paragraaf 8.1 ingegaan op de vormgeving van Begeleid Leren: de doelstelling, visie en doelgroep van Begeleid Leren en het activiteitsaanbod. Vervolgens wordt in paragraaf 8.2 een beeld geschetst van het implementatieproces.

8.1 Vormgeving

Doelstelling en visie

Alle vijf good practices onderschrijven de IRB-visie. Dit is weinig verbazingwekkend, omdat Begeleid Leren expliciet gekoppeld is aan de IRB-visie. Wanneer te rade wordt gegaan bij beleidsstukken, of wanneer de geïnterviewde medewerkers gevraagd worden de doelstelling nader te omschrijven, wordt duidelijk dat achter deze benaming accentverschillen schuilgaan. De ene praktijk legt het accent op "empowerment" van de deelnemers terwijl de andere de toegankelijkheid van het onderwijs voor iedereen benadrukt. De medewerkers van weer een andere locatie vinden dat het project geslaagd is wanneer deelnemers hun eigen wensen (ongeacht welke) hebben kunnen vervullen, terwijl medewerkers van weer een andere praktijk stellen pas tevreden te zijn wanneer deelnemers een diploma behaald hebben.

Opmerkelijk is het ontbreken van een arbeidsmarkt-doelstelling. Geen van de projecten heeft expliciet als doel om de positie van deelnemers op de arbeidsmarkt te verbeteren.

Doelgroep

Alle vijf praktijken zijn voornamelijk gericht op mensen met ernstige psychische beperkingen. Dit heeft te maken met het feit dat de GGz bij vier van de vijf locaties de initiatiefnemer van het project is geweest.

Naast de overeenkomst dat Begeleid Leren zich vooral richt op mensen met ernstige psychische problemen, bestaan tussen de locaties verschillen in de feitelijke samenstelling van de deelnemers. Soms is als gevolg van de achterliggende ontstaansgeschiedenis één diagnose sterk vertegenwoordigd (Eindhoven), soms wordt juist een heterogene groep bediend van mensen met fysieke beperkingen, ernstige psychische beperkingen en zelfs lichtere psychische problemen (Rotterdam). Soms is het traject alleen toegankelijk voor cliënten van één bepaalde GGz-instelling (Amsterdam, Heerlen). Bij één locatie wordt strikt geselecteerd op vaardigheden zoals doelvaardigheid, reflectievermogen en motivatie (Apeldoorn). Bij de overige praktijken is de selectie op vaardigheden minder strikt.

Bij alle vijf praktijken kunnen studenten aangemeld worden voor de Begeleid Leren-praktijk via de betrokken GGz-instelling. Deze manier van doorverwijzen is bij vier van de vijf praktijken het meest gebruikelijk. Bij sommige praktijken kan doorverwijzing ook plaatsvinden via de onderwijsinstelling of een andere betrokken organisatie.

De praktijk in Eindhoven is met 150 deelnemers per jaar de grootste praktijk te noemen, gevolgd door Rotterdam (100 deelnemers), Heerlen (80 deelnemers) en Apeldoorn/Deventer en Amsterdam (ieder circa 20 deelnemers).

Activiteitsaanbod

Zoals in hoofdstuk drie is geschreven, bestaat Begeleid Leren in zijn meest uitgebreide vorm uit vijf fasen: verkennen, kiezen, krijgen, behouden en verlaten. Deze meest uitgebreide vorm is nergens aangetroffen. De Begeleid Leren-praktijk in Rotterdam is het meest uitgebreid met de eerstgenoemde vier fasen. De overige praktijken beperken zich ten tijde van het bezoek tot drie (kiezen-verkrijgen-behouden) of (nog) tot twee (kiezen-verkrijgen) fasen. De "verkennen-fase" is bij een aantal praktijken expliciet losgekoppeld van Begeleid Leren en ondergebracht bij het daaraan voorafgaande rehabilitatietraject dat wordt verzorgd door de GGz-instelling.

De duur van een Begeleid Leren-traject varieert tussen de één en vier jaar. Praktijken die zich beperken tot de fasen "kiezen-verkrijgen" hebben trajecten van maximaal een jaar.

Wanneer er ook sprake is van begeleiding tijdens de "behouden-fase", kan de duur oplopen tot vier jaar.

Het feitelijke activiteiten aanbod verschilt sterk per locatie, evenals de keuze voor klassikale, groeps- of individuele ondersteuning. Sommige locaties geven in navolging van Rotterdam een klassikale cursus gericht op kiezen en verkrijgen, gevolgd door individuele begeleiding via een steunpunt tijdens de "behouden-fase". Er zijn ook afwijkingen te zien van dit model, zoals in Amsterdam waar individuele ondersteuning wordt geboden in de "kiezen-verkrijgen-fase" en groepsondersteuning in de "behouden-fase".

Zoals gezegd, is het geen expliciete doelstelling van de projecten om de positie van deelnemers op de arbeidsmarkt te verbeteren. Er worden dan ook geen activiteiten aangeboden die studenten ondersteunen bij het vinden van een baan ná het schoolverlaten.

Interne en externe ondersteuning

Bij de vijf bezochte praktijken wordt interne ondersteuning geboden door GGz- of ROC-medewerkers die geschoold zijn in de begeleiding van studenten met psychische problemen. In de regel vindt ondersteuning plaats op de onderwijslocatie. Dit ligt voor de hand vanwege de nadruk op de studentrol in Begeleid Leren. Slechts een enkele keer wordt om praktische redenen ondersteuning geboden op een externe GGz-locatie.

8.2 Implementatie

In hoofdstuk twee is beschreven hoe Mowbray (2003) het implementatieprogramma heeft opgedeeld in drie stappen die uiteindelijk uitmonden in een implementatieplan (stap 4). In deze paragraaf wordt aan de hand van de drie stappen van Mowbray toegelicht hoe de vijf bezochte praktijken het Begeleid Leren-project in de startblokken hebben gekregen.

Stap 1: Het organiseren van de stake holders

De eerste stap in het implementatieproces bestaat uit het benaderen van de stake holders en het creëren van draagvlak (Mowbray, 2003). In principe zijn daar vier groepen bij betrokken: (potentiële) deelnemers, familie, onderwijsinstellingen en GGz-instellingen. Bij de vijf good practices waren doorgaans maar twee typen instellingen betrokken: één (of meer) ROC-instellingen en één (of meer) GGz-instellingen. Ze zijn allen minimaal vijf jaar geleden opgestart. Het initiatief daartoe was soms afkomstig van de GGZ-instelling (Eindhoven, Apeldoorn, Heerlen), soms van het ROC (Rotterdam) en soms van beide (Amsterdam).

Mowbray adviseert om bij deze eerste stap gebruik te maken van intentieverklaringen, zodat het project als een gezamenlijke inspanning wordt gezien. Voor zover bekend, is dit slechts bij twee van de vijf projecten gebeurd (Rotterdam). In Rotterdam is in verband met projectsubsidie van ZonMW een formele projectstructuur opgezet, die gepaard ging met een samenwerkingsovereenkomst tussen de Stichting Rehabilitatie '92 en het ROC Zadkine. In Apeldoorn is eveneens bij de start van Begeleid Leren een intentieverklaring en formele projectstructuur opgezet. De drie andere projecten waren in eerste instantie kleinschaliger en informeler van opzet.

De aanleiding om met een Begeleid Leren-praktijk te beginnen verschilde per locatie en was afhankelijk van wie de initiatiefnemer was. Wanneer de GGz-instelling het initiatief heeft ontplooid, waren GGz-medewerkers meestal degenen die een behoefte constateerden. Zij ervoeren in hun contacten met cliënten dat er onvoldoende rehabilitatiemogelijkheden bestonden op het terrein van "leren". Voor ROC's was de aanleiding om een Begeleid Leren-project te starten gelegen in het feit dat studenten met psychische problemen vaak uitvallen vanwege onvoldoende begeleiding. Het eerste Begeleid Leren-project in Rotterdam is van de grond gekomen naar aanleiding van de wens van deelnemers aan de opleiding tot ervaringsdeskundige (GOAL), die zich graag breder op (vervolg-)opleidingen wilden oriënteren.

Stap 2: Het organiseren van voorlichtings- en opleidingsprogramma's en het vaststellen van de benodigde hulpbronnen ("resource-assessment")

De begeleiding van studenten in Begeleid Leren-projecten is bij drie van de vijf praktijken toebedeeld aan zowel GGz- als ROC-medewerkers. In Amsterdam houden alleen GGz-medewerkers zich bezig met de begeleiding van studenten. In Rotterdam zijn dit exclusief ROC-medewerkers. De activiteiten worden door medewerkers gecombineerd met hun "normale" takenpakket. Voor GGz-medewerkers (die veelal een achtergrond hebben als revalidatiemedewerker, maatschappelijk werker, psycholoog of sociaal pedagogisch hulpverlener) bestaan die normale taken uit de begeleiding van cliënten (al dan niet in combinatie met een staffunctie als projectleider). ROC-medewerkers (doorgaans docenten, loopbaanbegeleiders of decanen) verrichten vaak onderwijs- of begeleidingstaken naast hun werkzaamheden voor het Begeleid Leren-project.

Bij ROC's ontbrak bij de start van het Begeleid Leren-project veelal voldoende kennis en informatie over de doelen van Begeleid Leren en over psychiatrische stoornissen. In alle vier praktijken waarin de begeleiding wordt verzorgd door ROC-medewerkers zijn dan ook in het begin uitgebreide voorlichtings- en opleidingsprogramma's uitgevoerd.

Activiteiten die bij deze stap ontplooid zijn, zijn onder meer:

- oriëntatie op de bestaande Begeleid Leren-praktijk in Rotterdam;
- training van medewerkers in de IRB-benadering, bijvoorbeeld bij de Stichting Revalidatie '92;
- casusbesprekingen en werkbegeleiding door GGz-medewerkers;
- psycho-educatie.

De voorlichting bleef niet beperkt tot begeleiders in dienst van ROC's. Ook aan opleidingen en docenten werd uitgebreide voorlichting gegeven. Dit is hard nodig om vooroordelen jegens studenten met psychische problematiek te ontcrachten. Ook is het voor docenten handig om praktische wenken te krijgen over hoe zij moeilijke situaties met BL-deelnemers in de klas het hoofd kunnen bieden.

Mowbray beveelt aan om bij voorlichting niet alleen experts aan het woord te laten, maar ook gebruik te maken van ervaringsdeskundigen. Opmerkelijk is dat alleen in het gesprek met Apeldoorn/Deventer naar voren is gekomen dat hiervan gebruik wordt gemaakt.

Drie van de vijf good practices zijn gestart met behulp van een projectsubsidie: in Rotterdam, Heerlen en Apeldoorn. Bij de overige praktijken is het project grotendeels gefinancierd vanuit GGz-middelen. In het algemeen is de eindverantwoordelijkheid neergelegd bij de GGz-instelling. In Rotterdam is sprake van uitzondering op de regel: hier was het ROC vanaf de start eindverantwoordelijk voor Begeleid Leren. In Amsterdam is de verantwoordelijkheid vanaf de start gedeeld: de GGz-instelling is verantwoordelijk voor de begeleiding aan de deelnemers, het ROC is verantwoordelijk voor het onderwijs aan de deelnemers. Toch is ook in Amsterdam de GGz-instelling de belangrijkste "probleem-eigenaar" (zie ook hoofdstuk negen).

Na een aanvankelijke bekostiging uit subsidies en GGZ-middelen worden bij de good practices ook andere financieringsmiddelen aangewend. Het kost instellingen de nodige moeite om een overzicht te krijgen van de mogelijkheden. Het woud der financieringsregelingen is ondoorgrondelijk en intransparant en de regelingen stellen vaak onderling tegenstrijdige voorwaarden (zie ook hoofdstuk negen). Tijdens de interviews is melding gemaakt van de volgende financieringsmogelijkheden:

- een eigen bijdrage van de deelnemers;
- GGz-middelen (rugzakje, AWBZ);
- ROC-middelen (persoonsgebonden financiering, terugdringing voortijdig schoolverlaten, WEB-middelen, reguliere onderwijsfinanciering uit productovereenkomsten, projectgelden);
- gemeente-middelen (WMO, WEB, WWB);
- UWV-middelen (Wajong, reïntegratiemiddelen).

Binnen de GGz-instelling is Begeleid Leren organisatorisch ingebed bij de RIBW of rehabilitatie-afdeling. Bij ROC's zijn verschillende varianten van organisatorische

inbedding aangetroffen: inbedding bij de afdeling Volwasseneneducatie (Eindhoven, Heerlen), bij de afdeling Welzijnsopleidingen (Rotterdam, Amsterdam en Apeldoorn), bij een Service-centrum voor beroepenoriëntatie en advies (Amsterdam en Apeldoorn).

Stap 3: het vaststellen van knelpunten en behoeften (needs-assessment)

Zoals hierboven is aangegeven, worden bij ROC's heersende vooroordelen ten opzichten van studenten met een psychische beperking als een potentieel knelpunt gezien. Bij de vijf praktijken is er dan ook vanaf de start van het project rekening mee gehouden dat het veel tijd en energie kost om begrip bij opleidingen te kweken voor deze groep studenten. Verandering van mentaliteit vereist een lange adem. Bij de praktijken die het langst lopen is een omslag in denken merkbaar bij opleidingen. Begeleid Leren-projecten met een jonger verleden lopen nog vaak tegen vooroordelen en misvattingen aan en ruimen tijd in om deze aan te pakken.

Een valkuil voor GGz-hulpverleners is dat ze te beschermend optreden bij opleidingswensen van cliënten. Enkele geïnterviewde GGz-medewerkers merken op dat er in dit opzicht een cultuurverschil bestaat tussen de rehabilitatiemedewerkers en de behandelaars. Ook binnen de GGz is er sprake van cultuurverschillen en verkokering die het hoofd geboden moet worden.

Een ander knelpunt dat vooraf onder ogen wordt gezien is het ontbreken van wederzijds begrip tussen ROC's en GGz-instellingen. Van te voren wordt ingecalculeerd dat dit al doende moet groeien. Bij geen van de vijf praktijken vormt het een breekpunt. Wel wordt nagenoeg bij elke praktijk gemeld dat er nog verder gewerkt moet worden aan meer wederzijds begrip en draagvlak. Zoals gezegd zijn vier van de vijf projecten gestart door GGz-instellingen. Hoewel de verantwoordelijkheid steeds meer gedeeld wordt met ROC's stellen de meeste GGz-instellingen dat zij zich verantwoordelijker voelen voor de gang van zaken dan hun ROC-partner. ROC's voelen zich nog onvoldoende probleem-eigenaar. Deels heeft dit te maken met de financiering (nog altijd worden de meeste middelen vanuit GGz gefinancierd), maar daarnaast speelt mogelijk ook de herkenbaarheid van de doelstellingen een rol (zie hoofdstuk negen).

Slechts bij twee Begeleid Leren-praktijken is een systematische behoefte-inventarisatie gehouden bij de start van het project (Amsterdam en Heerlen). Bij de overige locaties is bij de vormgeving van het project afgegaan op ervaringen van GGz-, onderwijsmedewerkers of ervaringsdeskundigen.

Toekomstplannen

Voor de bezochte good practices is het vijf tot negen jaar geleden dat men begon met de ontwikkeling van een Begeleid Leren-project. Het stadium van experimenteren is voor alle locaties inmiddels voorbij. Men heeft Begeleid Leren structureel verankerd in het onderwijsaanbod van het ROC of is daarmee bezig. Er is sprake van groei van het aantal deelnemers. In deze consolideringsfase komt de aandacht te liggen op verdere professionalisering van de praktijk. Belangrijke aandachtspunten zijn:

- het zoeken naar structurele financiering;
- het vinden van een goede taakafbakening;
- de opzet van een registratie- en monitoringsysteem.

De toekomstplannen van de eerste Begeleid Leren-praktijk in Rotterdam verdienen hier extra melding, omdat deze praktijk nog steeds beschouwd kan worden als voorloper in Nederland. De praktijk is in 1999 gestart met een driejarige projectsubsidie. Ondanks de goede resultaten is de financiering negen jaar later nog steeds een structureel probleem, omdat de opzet van de toelidingscursus Impuls niet aansluit bij de wijze van financiering van het mbo-onderwijs. Sinds kort is er zicht op een oplossing. Er bestaan plannen om bij alle studierichtingen in het mbo een periode van oriënteren en verkennen in te bouwen. Daarmee is de toelidingscursus Impuls niet meer bijzonder qua structuur en financiering en ontstaan er mogelijkheden voor structurele financiering. Een andere ontwikkeling voor de toekomst is in Rotterdam de uitbreiding van doelgroepen. Men overweegt de methodiek van Begeleid Leren ook in te gaan zetten voor jongeren met een lichamelijke beperking, jongeren uit de jeugdhulpverlening en jongeren met een slecht beroepsbeeld. Daarmee wordt Begeleid Leren ook toegankelijk voor studenten met lichte psychische problematiek.

Hoofdstuk 9: Kansen en bedreigingen

In het vorige hoofdstuk is naar voren gekomen dat de vijf Begeleid Leren-trajecten ieder uniek zijn in de wijze waarop zij Begeleid Leren hebben geïmplementeerd en vormgegeven. Er zijn daarnaast veel overeenkomsten. In dit hoofdstuk wordt een relatie gelegd tussen implementatie en vormgeving enerzijds en succes anderzijds. Uit de ervaringen van de vijf praktijken is een tiental kritische factoren voor succes gedestilleerd: factoren waarvan de geïnterviewde medewerkers menen dat deze bijdragen aan het succes van de praktijk (of, in het geval van risico-factoren, het bedreigen van succes), of factoren die cruciaal bij het implementeren van projecten¹. In onderstaande tabel staan ze samengevat in het conceptueel schema.

Figuur 3 Tien kritische factoren voor Begeleid Leren²

Organisatie				
Instrumentele omgeving (hulpbronnen) <ul style="list-style-type: none"> • <i>financiering (9)</i> • <i>IRB-scholing van medewerkers (3)</i> • <i>leervermogen van de organisatie (6)</i> 		Structurele omgeving (verdeling van verantwoordelijkheid) <ul style="list-style-type: none"> • <i>betrokkenheid uitvoerenden en management (4)</i> • <i>bundeling van expertise in de uitvoering (2)</i> 		
Relationele omgeving (kwaliteit van relaties) <ul style="list-style-type: none"> • <i>informele en korte lijnen (5)</i> 		Culturele omgeving (visie, normen en gewoonten) <ul style="list-style-type: none"> • <i>IRB als verbindende schakel (1)</i> 		
Inhoudelijke vormgeving				
<ul style="list-style-type: none"> • <i>toelatingsbeleid (7)</i> • <i>maatwerk (8)</i> • <i>instroommoment in de opleiding (10)</i> 				
Verkennen	Kiezen	Verkrijgen	Behouden	Verlaten

¹ In het project zijn de criteria van het INK-model gevolgd, zie ook Van de Lindt et al (2006).

² De drie succesfactoren die betrekking hebben op de inhoud betreffen alle vijf fasen. Dit is de reden waarom zij onder "inhoud" vermeld staan, en niet bij de afzonderlijke fasen.

In paragraaf 9.1 worden de tien factoren toegelicht. In paragraaf 9.2 worden de bevindingen gerelateerd aan de literatuur die in hoofdstuk twee besproken is. Het hoofdstuk wordt afgesloten met enkele conclusies met betrekking tot de toolkit in paragraaf 9.3.

9.1 Tien kritische factoren

In deze paragraaf worden de tien factoren toegelicht. Omwille van het betoog wijkt de volgorde enigszins af van die uit het conceptueel schema. De eerste acht factoren zijn te beschouwen als succesfactor: de geïnterviewde medewerkers schrijven het succes van hun praktijk voor een belangrijk deel toe aan deze acht factoren. De laatste twee factoren zijn naar voren gebracht als risicofactoren, factoren die een structureel probleem vormen voor de bestudeerde praktijken.

Factor 1 - IRB als verbindende schakel (culturele omgeving)

Uit de vijf praktijken blijkt dat het lukt om organisaties met heel uiteenlopende doelstellingen, culturen en medewerkers samen te laten werken aan een gezamenlijk Begeleid Leren-project. Dat is voor een belangrijk deel te danken aan de verbindende eigenschappen van de Individuele Rehabilitatie Benadering. Bij deze benadering staat het bereiken van leerdoelen van studenten met psychiatrische beperkingen voorop. De begeleiding is er op gericht om studenten goed te laten functioneren in hun rol als student. Met deze doelstelling lukt het om een brug te slaan tussen de wereld van de geestelijke gezondheidszorg en de onderwijswereld. In de wereld van de gezondheidszorg staat het welzijn van de cliënt voorop. Vanuit de "herstelbenadering" worden daaraan waarden gekoppeld zoals zelfbepaling, respect, empowerment en hoop. Het handelen van rehabilitatiemedewerkers binnen de GGz wordt bepaald door dit referentiekader. In ROC's echter is het een belangrijke doelstelling om studenten hun diploma te laten behalen. Door middel van de IRB-visie is het mogelijk om beide doelstellingen met elkaar te verbinden. Medewerkers van beide organisaties zijn hierdoor gemotiveerd om deelnemers "met succes en tevredenheid" hun opleidingsdoel te laten

behalen. De toelidingscursussen die gericht zijn op het kiezen en verkrijgen van een opleiding kennen in het algemeen weinig uitval en relatief hoge doorstroom in opleidingen. De bundeling van de begeleiding binnen de school sluit goed aan bij de studentrol en wordt door deelnemers als prettig ervaren.

Ondanks deze verworvenheden stellen verschillende praktijken dat nog meer wederzijds begrip tussen ROC en GGz wenselijk is. Zoals gezegd, komt het initiatief voor een gezamenlijk Begeleid Leren-project bij vier praktijken vanuit de GGz-hoek. Men ervaart in de GGz dat het ROC zich nog onvoldoende probleemeigenaar voelt. In Amsterdam wordt het bijvoorbeeld door de GGz-medewerker als een gemis ervaren dat de begeleiding niet geïntegreerd wordt binnen het onderwijssysteem. In Eindhoven betreurt men dat er nog niet bij alle opleidingen van het ROC inhoudelijk, organisatorisch en financieel draagvlak bestaat. In Apeldoorn en Eindhoven zou de GGz-medewerker het wensen dat het ROC zich het probleem rond het ontbreken van structurele financiering voor de toelidingsprojecten meer aantrekt. Tegelijkertijd wordt in Rotterdam de opvatting gehuldigd dat het trekkerschap door het ROC een belangrijke slaagfactor van het project is geweest.

Hoe kan meer balans in betrokkenheid van ROC en GGz bij Begeleid Leren verkregen worden? In de eerste plaats is een lange adem vereist. ROC's zijn als gevolg van fusies in het verleden grote, bureaucratische organisaties. Het kost de nodige tijd om voldoende draagvlak binnen alle geledingen van zo'n grote organisatie te krijgen. Daarnaast verdient het aanbeveling om te onderzoeken of management en medewerkers van de GGz- en onderwijsinstelling eenzelfde uitwerking van de doelstelling van het Begeleid Leren-project voor ogen hebben. Tijdens de interviews is verschillende keren naar voren gekomen dat GGz-medewerkers de neiging hebben om meer belang hechten aan "herstelwaarden" zoals zelfbepaling, empowerment en hoop dan aan de "IRB-waarde" van het succesvol afronden van een opleiding. Men bestempelt bijvoorbeeld het uitvallen van een opleiding als "succes" wanneer de uitval in overeenstemming is met de wens van de deelnemer. Deze visie komt waarschijnlijk de herkenbaarheid en het draagvlak binnen het ROC niet ten goede. Overeenstemming over de doelstelling van Begeleid Leren, én

over de uitwerking ervan in resultaatindicatoren, bepaalt voor een belangrijk deel of het project voldoende draagvlak krijgt in beide organisaties.

De deelnemer die uiteindelijk een diploma behaalt heeft daarmee een goede uitgangspositie op de arbeidsmarkt verkregen. Toch blijven de deelnemers óók na het verlaten een kwetsbare groep. Het ligt voor de hand dat zij extra ondersteuning kunnen gebruiken bij het zoeken naar een baan. Toeleiding naar de arbeidsmarkt maakt echter nog geen deel uit van het huidige activiteitenaanbod van Begeleid Leren. De positie op de arbeidsmarkt van deelnemers aan Begeleid Leren blijft in alle praktijken onderbelicht.

Factor 2 - Bundeling van GGz en ROC-expertise in de uitvoering (structurele omgeving)

Bij vier van de vijf praktijken werken GGz- en ROC-medewerkers zij aan zij. De GGz-medewerkers brengen kennis in over de omgang met psychiatrische stoornissen, de ROC-medewerkers over onderwijs. Tijdens cursussen worden de taken verdeeld. Dit leidt tot wederzijdse inspiratie en motivatie. Wanneer GGz- en ROC-medewerkers beiden betrokken zijn bij de begeleiding, worden deelnemers zodanig toegewezen dat iedere deelnemer zijn eigen begeleider houdt.

Factor 3 - IRB-scholing van medewerkers (instrumentele omgeving)

Een belangrijke voorwaarde voor goede samenwerking tussen GGz- en ROC-medewerkers is dat beiden een gezamenlijk referentiekader hanteren, in dit geval de IRB-methodiek. De GGz-medewerkers zijn doorgaans geschoold in de IRB-methodiek. Voor ROC-medewerkers is dit niet altijd vanzelfsprekend. GGz-medewerkers hechten er belang aan dat dit wel gebeurt. Het vergemakkelijkt de samenwerking.

Factor 4 - Betrokkenheid van uitvoerenden en management (structurele omgeving)

Alle good practices noemen betrokkenheid van medewerkers een belangrijke succesfactor. Deze betrokkenheid dient geborgd te zijn bij het management. Dit is niet overal het geval. Wanneer er sprake is van onvoldoende draagvlak bij het management,

dreigt de Begeleid Leren-praktijk te stranden in de projectfase door het achterwege blijven van de (zoektocht naar) inzet van structurele financiële middelen.

Factor 5 - Korte lijnen, informele contacten en beleefde kleinschaligheid (relationele omgeving)

Korte lijnen en informele contacten maken een Begeleid Lerenproject flexibel en vergemakkelijken de samenwerking. Hoewel het handig is wanneer voorafgaand aan het implementatieproces al sprake is van samenwerking tussen medewerkers van het ROC en van de GGz, is dit geen noodzakelijke voorwaarde. Bij verschillende praktijken moest bij de start van Begeleid Leren nog een netwerk opgebouwd worden.

Op twee locaties wordt een kleine, informele start een belangrijke succesfactor genoemd. Door de kleinschaligheid wist men de benodigde flexibiliteit en experimenteerlust te verkrijgen. In Rotterdam wordt daarentegen juist de weloverwogen projectstructuur en het goed onderbouwde projectplan een slaagfactor genoemd. De keuze voor een formele grootschalige aanpak of een informele kleinschalige aanbod hangt deels af van de vraag of er al een netwerk aanwezig is bij de start van het project. In Rotterdam waren GGz en ROC al eerder met elkaar in contact gekomen vanwege de opleiding voor ervaringsdeskundigen. Wanneer er nog geen netwerk aanwezig is, kan het verstandig zijn om kleinschalig, met een gering afbreukrisico, te beginnen.

Korte lijnen en informele contacten zijn gemakkelijker te realiseren wanneer het Begeleid Leren-project wordt ingebed in een kleinere afdeling van het ROC, zoals bij een opleiding. Niet alleen medewerkers hebben baat bij kleinschaligheid. Ook voor deelnemers is het prettig om een veilig, kleinschalig gebouw te bezoeken.

Factor 6 - Leervermogen van de organisatie (instrumentele omgeving)

Voor succes op de lange termijn is het van belang dat een organisatie kan leren van opgedane ervaringen. Leervermogen is een belangrijk kenmerk van de organisatie volgens het INK-model voor kwaliteitszorg (zie ook Van de Lindt et al., 2002).

Het ligt direct in het verlengde van de IRB-benadering om bij deelnemers te rade te gaan bij de vormgeving van Begeleid Leren. Hoewel bij vier van de vijf praktijken directe cliëntparticipatie ontbreekt (alleen in Apeldoorn/Deventer worden cliënten ingezet, namelijk bij voorlichting) worden cursussen, groepsbijeenkomsten en de individuele begeleiding uitvoerig geëvalueerd en zonodig bijgesteld. In dit opzicht beschikken de Begeleid Leren-projecten over leervermogen.

Naast het peilen van de client-tevredenheid biedt monitoring van de resultaten handvatten om te leren van ervaringen. Bovendien stelt dit organisaties in staat om op managementniveau een kosten-baten-analyse te maken van Begeleid Leren. Slechts twee van de vijf good practices houden de resultaten van het project bij. In de overige praktijken is monitoring er tot nu toe bij in geschoten omdat er onvoldoende prioriteit aan is gegeven en de noodzaak ontbreekt (er is geen externe subsidieverstrekker die een verantwoording eist). Er zijn echter plannen om in de toekomst alsnog een goed monitoringsysteem op te zetten, als onderdeel van de professionaliseringsslag. Alvorens men kan monitoren, is het nodig om de resultaatindicatoren SMART te expliciteren. Dit kan een moeilijk en gevoelig proces zijn, waarbij uiteenlopende opvattingen over de doelstelling zichtbaar worden (zie hierboven). Bovendien is het lastig om de resultaten op hun merites te beoordelen omdat een referentiegroep ontbreekt. Door deze moeilijkheden kan de verleiding groot zijn om monitoring op de lange baan te schuiven. Jammer is dat daarmee ook een belangrijk voordeel van de resultaatmeting verloren gaat: een heldere schets van de opbrengst is een krachtig p.r.-middel, en kan het draagvlak voor Begeleid Leren aanzienlijk vergroten en biedt wellicht nieuwe financieringsmogelijkheden.

Factor 7 - Toelatingsbeleid (inhoud)

In Apeldoorn en Deventer wordt het succes van Begeleid Leren voor een belangrijk deel toegeschreven aan het strikte toelatingsbeleid. Tijdens intakegesprekken wordt diep ingegaan op de doelvaardigheid van de kandidaat. De docenten die het gesprek afnemen vinden het essentieel dat de student gemotiveerd is, er veel voor over heeft en in staat is

om enige afstand te nemen van de psychische problematiek. Na de intakegesprekken valt ongeveer de helft van de kandidaten af. De geïnterviewde medewerkers stellen dat dankzij deze strikte selectie 70 procent van de deelnemers aan de cursus gericht op "kiezen en verkrijgen" doorstroomt in een vervolgopleiding. Deze succesfactor heeft echter een keerzijde. Het strikte selectiebeleid gaat ten koste van de toegankelijkheid. Bovendien is het essentieel dat de afgewezen kandidaten elders alsnog terecht kunnen met hun opleidingswens. Het is voorstelbaar dat bij de implementatie van Begeleid Leren in eerste instantie gekozen wordt voor een een strikt selectiebeleid. In het kader van de toegankelijkheid van het project verdient het echter de voorkeur om op lange termijn, wanneer het project zich bewezen heeft, de strikte criteria enigszins af te zwakken.

Van alle vijf good practices kan gezegd worden dat de toegankelijkheid voorsnog beperkt is. Het leeuwedeel van de deelnemers wordt naar het project doorverwezen door GGz-medewerkers. De instroom vanuit opleidingen is geringer (met uitzondering van Rotterdam). De projecten slagen er niet goed in om potentiële instroom te werven onder studenten met een latente interesse. Voor een deel komt dit doordat studenten met latente psychische problematiek niet geregistreerd worden en moeilijk op te sporen zijn. Door binnen de organisatie veel publiciteit te geven aan Begeleid Leren is het wellicht toch mogelijk om meer kandidaten uit opleidingen te werven, mits zij behoefte hebben aan de geboden begeleiding.

Factor 8 - Maatwerk (inhoud)

In de ogen van deelnemers is Begeleid Leren geslaagd wanneer dit tegemoet komt aan hun individuele behoeften, met andere woorden: wanneer maatwerk geboden wordt. Klassikale en groeps-ondersteuning helpt om eigen standpunten te bepalen, levert veel herkenning op en kan de eigen problematiek relativeren. Van alle voorzieningen die onder Begeleid Leren vallen wordt echter de individuele begeleiding het meest door de deelnemers gewaardeerd. Verscheidene praktijken zijn er dan ook toe overgegaan om óók gedurende een klassikale of groepswijze activiteit, zoals die gericht op "kiezen en

verkrijgen", individuele begeleiding te bieden. Wanneer die ontbreekt, wordt dat door deelnemers als een groot gemis ervaren.

Twee van de vijf praktijken bieden alleen ondersteuning in de "kiezen en verkrijgen"-fase. Er is hier sprake van een groeimodel: eerst wordt geëxperimenteerd met "kiezen en verkrijgen" en wanneer dit goed loopt wordt het aangevuld met een steunpunt voor individuele begeleiding tijdens de "behouden"-fase. De deelnemers van het eerste uur in deze praktijken hebben moeite met het wegvallen van de begeleiding na het afronden van de "kiezen en verkrijgen"-fase. Hoewel het uit oogpunt van beheersbaarheid begrijpelijk is dat een praktijk ervoor kiest om de "behouden"-fase later pas in te vullen, dient men zich goed te realiseren dat het ontbreken van deze fase uiteindelijk kan leiden tot uitval. De investeringen en opbrengsten van de "kiezen en verkrijgen-fase" gaan dan alsnog verloren.

Factor 9 - Financiën (instrumentele omgeving)

Alle vijf good practices kampen met knelpunten op het terrein van financiering (zie ook hoofdstuk acht). Geen enkele praktijk is er tot nu toe in geslaagd om Begeleid Leren structureel gefinancierd te krijgen. Men is afhankelijk van tijdelijke projectsubsidies, individuele rugzakjes en eigen bijdragen. De meest stabiele financieringsbron is tot nu toe de AWBZ. Die kan echter alleen ingezet worden wanneer een DBC, en dus een psychiatrische diagnose, is toegekend. Voor studenten met lichte psychische problematiek is het veelal een brug te ver om omwille van deze financiering een psychiater te raadplegen en gestigmatiseerd te worden met een diagnose. Deze vorm van financiering maakt dat Begeleid Leren in het algemeen minder goed toegankelijk is voor studenten met lichtere psychische problematiek.

Het ligt voor de hand om voor de klassikale vorm van ondersteuning bij "kiezen en verkrijgen" reguliere onderwijsmiddelen aan te boren. Dit lukt echter niet omdat de opzet van deze toeleidingscursus niet aansluit bij de wijze van financiering van het mbo-onderwijs. Financiële middelen in het kader van het tegengaan van voortijdig schoolverlaten bieden wellicht voorlopig uitkomst.

Naast de AWBZ en onderwijsmiddelen kunnen gemeentelijke middelen en uitkeringen worden aangewend. Voor instellingen zijn deze mogelijke regelingen echter intransparant. Men zou veel baat kunnen hebben een goede, actuele, financiële wegwijzer.

Factor 10 - Instroommoment in de opleiding (inhoud)

Het onderwijsaanbod bij ROC's is gebonden aan het cursusjaar. Deelnemers die uitstromen uit een toelidingscursus ervaren het veelal als teleurstellend om niet aansluitend met een opleiding te kunnen beginnen, maar eerst een periode te moeten overbruggen. Vooralsnog is het voor de meeste ROC's een brug te ver om flexibele instroommomenten in te voeren. Daarom is het van belang de toelidingscursussen zodanig te plannen dat het eind direct aansluit bij het moment van inschrijving voor de opleiding.

9.2 Kritische factoren in de literatuur

Uit de tien factoren die hierboven beschreven zijn kan een "top drie" samengesteld worden. Bij elke bestudeerde good practice spelen deze drie factoren een belangrijke rol:

- 1. IRB als verbindende schakel (culturele omgeving)*
- 2. Betrokkenheid van uitvoerenden en management (structurele omgeving)*
- 3. Financiën (instrumentele omgeving)*

In hoeverre komen deze drie succesfactoren overeen met die uit de Amerikaanse en Nederlandse literatuur? De eerste twee factoren komen overeen met de kritische succesfactoren van Mowbray. Ook Mowbray onderstreept het belang van consensus over de doelen van begeleid leren en stelt dat betrokkenheid van management en uitvoerenden een absolute voorwaarde is voor het welslagen van het project. Ze maakt daarentegen geen melding van de risicofactor "financiën". De Begeleid Leren-projecten in de VS zijn

tot stand gekomen op initiatief van het onderwijs in plaats van de GGz en worden wanneer zij de projectfase voorbij zijn hoofdzakelijk gefinancierd vanuit het onderwijs.

Van de overige zeven succesfactoren zijn de meeste al eerder uit Nederlands onderzoek naar voren gekomen (De Groot, 2004). Nieuw is de succesfactor "leervermogen van de organisatie". Deze factor is nog niet eerder als zodanig benoemd bij Begeleid Leren-projecten, maar is al wel bekend uit de implementatie van rehabilitatieprojecten in het algemeen (Van de Lindt et al., 2002).

9.3 Tot slot

Dit good practice-onderzoek is opgezet ten behoeve van de ontwikkeling van een toolkit Begeleid Leren. Op basis van de bevindingen kunnen handreikingen en suggesties worden gedaan aan ROC's en GGz-instellingen die een Begeleid Leren-praktijk willen starten. Daarbij verdienen vooral de volgende onderwerpen aandacht:

- doelstelling van Begeleid Leren
- vertaling van de IRB-uitgangspunten in de praktijk, o.a.:
 - maatwerk
 - selectie van deelnemers op basis van competenties
 - cliëntparticipatie
 - benadrukken van de studentrol
 - "beleefde" kleinschaligheid
 - aansluiting van de toelidingscursus op de start van opleidingen
- financieringsmogelijkheden
- stimuleren van betrokkenheid uitvoerenden en managers
- monitoring van de resultaten
- toelatingsbeleid
- de arbeidsmarktpositie van deelnemers met een diploma

Literatuur

- Ackerson, B.J. (2003) Coping With the Dual Demands of Severe Mental Illness and Parenting: The Parents' Perspective. *Families in Society* 84, no. 1: 109-18.
- Anthony, W., M. Cohen, en M. Farkas (1990). *Psychiatric Rehabilitation*. Boston, Centre of Psychiatric Rehabilitation.
- Collins, M.E., D. Bybee & C.T. Mowbray.(1998). Effectiveness of supported education for individuals with psychiatric disabilities: results from an experimental study. *Community Mental Health Journal*, 34 (6), p. 595-614.
- Frankie, P., Levine, P., Mowbray, C.T., Shriner, W., Conklin, C., & Thomas, E. (1996), Supported education for persons with psychiatric disabilities: Implementation in an urban environment. *Journal of Mental Health Administration*, 23 (4), 1996, p. 406-417.
- Groot, M. de en Schilder D. (2005), *Implementeren van Begeleid Leren, Kadern en adviezen voor het vormgeven en invoeren van Begeleid Leren*. Den Bosch: Cinop.
- Groot, M. de (2004), *Implementatie van Begeleid leren*. Den Bosch: Cinop.
- Groot, M. de (2003), *Inclusion 2000*. Den Bosch: Cinop.
- Groot, M. de (2006). Implementatie van Begeleid Leren. *Passage*. 1, p.5-14.
- Korevaar, L. (2001). Van Supported Education in Boston naar Begeleid Leren in Rotterdam. *Handboek Dagbesteding*, p. B2420 1-33.
- Korevaar L. (2005), *Rehabilitatie door educatie, onderzoek naar een begeleidend leren programma voor mensen met psychiatrische problematiek*, Dissertatie. Rotterdam: Bavo rno groep.
- Korevaar, L. & Bassant, M. (2008), Rehabilitatie door educatie: Begeleid Leren. Het kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere opleiding. In: L. Korevaar en J. Dröes, *Handboek Rehabilitatie voor zorg en welzijn*. Bussum: Countinho.
- Korevaar, L. & Bassant, M. (2008), Begeleid Leren in Nederland. In: *Jaarboek Rehabilitatie 2008-2009*. A. Plooy, S. van Rooijen & J. van Weeghel (redactie). Amsterdam, SWP.

- Lindt van de S., Michon H., Kroon H.(2005), *Met het oog op succes, tien innovatieve rehabilitatieprojecten voor arbeid, dagbesteding en scholing*, Amsterdam: SWP.
- Mowbray C.T., Moxley D.P., Strauch Brown K.(1993), A Framework for Initiating Supported Education Programs. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, vol 17 nr 1, p. 129-148.
- Mowbray C.T.(2004), Supported Education: Diversity, Essential Ingredients, and Future Directions (). *American Journal of Psychiatric Rehabilitation*, p. 347-356.
- Mowbray C.T., Gutierrez L.M., Bellamy C.D., Szilvagai S., Strauss S.(2003), Replication of a Psychosocial Rehabilitation program; A case study analysis of supported education, *The Journal of community psychology*, vol 31 nr 5, p. 437-446.
- Mowbray, C.T. & Collins, M.E. (2002). The Effectiveness of Supported Education: Current Research Findings. In: *Supported Education and psychiatric rehabilitation models and methods*. Mowbray, C.T., Strauch Brown, K., Furlong-Norm, K. & Sullivan Soyden, A. (eds.) Linthicum International Ass. of Psychiatric Rehabilitation Services.
- Plempers, E.(2005), *Studeren met een handicap*. Utrecht: Verwey-Jonker instituut.
- SER (2007), *Meedoen zonder beperkingen, meer participatiemogelijkheden voor jonggehandicapten*. Den Haag: SER.
- Sullivan, A.P., D.L. Nicolellis, K.S. Danley en K. Macdonald-Wilson. Choose-Get-Keep: A psychiatric rehabilitation approach to supported education. *Psychosocial Rehabilitation Journal*. 17 (1), 1993, 9. 55-68.
- Tilborg, L. van der en W. van Es (2003), *Almanak voortijdig schoolverlaten. Een verbeterd model voor de sluitende curatieve aanpak van het voortijdig schoolverlaten*. Utrecht, Sardes.

Auteurs

Bianca Alferink

Bianca Alferink is werkzaam als projectondersteuner Begeleid Leren bij de RIBW Oost-Veluwe. Ze is opgeleid tot projectmanager, coach volwassen ADHD en sportdocent en heeft werkervaring in profit en non-profit sector op gebied van innovatie en implementatie.

Eddy Hofman

Eddy Hofman is als staffunctionaris en rehabilitatie counselor werkzaam bij Lentis Groningen (voorheen GGz Groningen). Als rehabilitatie counselor is hij actief betrokken bij cliënten met een studiewens. Tevens is hij lid van de Kenniskring van het lectoraat Rehabilitatie van de Hanzehogeschool Groningen.

Lies Korevaar

Lies Korevaar is sinds juni 2003 als Lector Rehabilitatie verbonden aan de Hanzehogeschool Groningen. Hij promoveerde op een onderzoek naar een Begeleid Leren-programma voor mensen met psychiatrische problematiek. Tot 2003 werkte hij als (beleids)psycholoog bij de Bavo RNO Groep, een organisatie voor geestelijke gezondheidszorg, en als hoofddocent en seniorconsulent voor de Stichting Rehabilitatie '92, beide te Rotterdam.

Charlotte de Wolff

Charlotte de Wolff is werkzaam als docent bij de opleiding HBO Toegepaste Psychologie aan de Hanzehogeschool Groningen. Zij is tevens als onderzoeker verbonden aan het Lectoraat Rehabilitatie.

Annemarie Zijlstra

Annemarie is als beleidsmedewerker zorgontwikkeling- en innovatie werkzaam bij de RIBW-Drenthe, onderdeel van Promens Care. Zij houdt zich vooral bezig met het ontwikkelen en implementeren van instrumenten en aanpassingen op het gebied van rehabilitatie. Zij is tevens lid van de Kenniskring van het Lectoraat rehabilitatie van de Hanzehogeschool in Groningen, en sinds 1993 is zij als freelance docent verbonden aan de Stichting Rehabilitatie '92.

Bijlage 1 : Projecten en adressen

GGz-Eindhoven/ROC Eindhoven, school voor volwasseneneducatie

contactpersoon: dhr. B in 't Groen
ROC Eindhoven, Ster College
Frankrijkstraat 101
5622 AE Eindhoven
www.roceindhoven.nl,

Rehabilitatiecentrum Apassi amc-de meren/ROC van Amsterdam

contactpersoon: mevr. M. Manché
Rehabilitatiecentrum Apassi amc-de meren
Linnaeushof 4
1098 KH Amsterdam
www.rocva.nl

ROC Zadkine/BAVO RNO groep

contactpersoon: dhr. R. Poots, dhr. J.W. Stolk
ROC Zadkine
Benthemstraat 15
3032 AA Rotterdam
www.roczadkine.nl

RIBW Oost Veluwe/Adhesie/ROC Aventus

contactpersoon: mw. J. Thüss, mw. I. Dijkstra, mw. C. van der Knoop
ROC Aventus
Laan van de Mensenrechten 500
Apeldoorn
www.ventus.nl

Mondriaan Groep/ROC ARCUS

Contactpersonen: mevr. Y. Weeïnk
Mondriaan Groep
John F. Kennedylaan 301
6419 XZ Heerlen
www.arcuscollege.nl

Bijlage 2 : Afkortingen

AOC	Agrarisch Opleidingen Centrum
ASS	Autistisch Spectrum Syndroom
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
CINOP	Centrum voor Innovatie van Opleidingen
DBC	Diagnose Behandel-Combinatie
GGz	Geestelijke GezondheidsZorg
hbo	Hoger beroepsonderwijs
INK	Instituut voor Nederlandse Kwaliteit
IRB	Individuele Rehabilitatie Benadering
mbo	Middelbaar beroepsonderwijs
NT1	Nederlands als moedertaal
NT2	Nederlands als tweede taal
RIBW	Regionale Instelling voor Beschermende Woonvormen
ROC	Regionaal Opleidingen Centrum
SER	Sociaal Economische Raad
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemers Verzekeringen
VAVO	Voortgezet algemeen volwassenen onderwijs
vmbo	Voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs
Wajong	Wet Arbeidsongeschiktheidvoorziening voor Jonggehandicapten
WEB	Wet Educatie en Beroepsonderwijs
WMO	Wet Maatschappelijke Ordening
wo	Wetenschappelijk onderwijs
WWB	Wet Werk en Bijstand